

SIMP

DEN INTEGREREREDE FORVALTNINGSPLAN
FOR **ONE** VERDENSARV VADEHAVET

SIMP Den integrerede forvaltningsplan for ONE Verdensarv Vadehavet er en publikation fra det trilaterale vadehavssamarbejde, og er repræsenteret af det Fælles Vadehavssekretariat (CWSS)
Virchowstr. 1, 26382 Wilhelmshaven, Tyskland
+49 (0)4421 9108 0
info@waddensea-secretariat.org
www.waddensea-worldheritage.org
Repræsenteret ved Sascha Klöpfer
Redaktører Soledad Luna and Annika Bostelmann
Billede på forsiden © Cris Toala Olivares
Design af Kollektiv-media.com
400 eksemplarer trykt på CO₂-neutralt på 100 % genbrugspapir af PRINTZIPIA

Den engelsksprogede udgave af SIMP Den integrerede forvaltningsplan for Verdensarv Vadehavet (The SIMP Integrated Management Plan for ONE Wadden Sea World Heritage) Den engelske version af forvaltningsplanen (SIMP) er gældende i tilfælde af eventuelle uoverensstemmelser med oversatte versioner.

Henvisning:

Det Fælles Vadehavssekretariat. 2023.
SIMP Den integrerede forvaltningsplan for ONE Verdensarv Vadehavet.
Det Fælles Vadehavssekretariat, Wilhelmshaven, Tyskland.

INDHOLDS- FORTEGNELSE

Forord	4	5. Vejen til bæredygtig forvaltning af Vadehavet	26
Sammenfatning	8	5.1 Hovedpunkt fiskeri	27
1. Indledning	10	5.2 Hovedpunkt turisme	28
1.1 Baggrund	10	5.3 Hovedpunkt skibsfart og havne	29
1.2 Formålet med SIMP	11	5.4 Hovedpunkt energi	30
1.3 Status for SIMP	11	5.5 Hovedpunkt kystbeskyttelse mod erosion og oversvømmelse	31
1.4 Omfanget af SIMP	12	6. Komplementære aktiviteter, der skal understøtte forvaltningen	32
1.5 Processen med at udvikle SIMP	14	6.1 Videnskab og forskning	32
1.6 Merværdi	15	6.2 Overvågning og vurdering	32
1.7 Gennemgang af SIMP	15	6.3 Forvaltning af viden	33
2. Verdensarv Vadehavets Enestående Universelle Værdi	16	6.4 Uddannelse til bæredygtig udvikling og formidling	34
2.1 OUV: Kriterier og Hovedværdier	17	6.5 Kommunikation	34
2.2 OUV: Integritet	17	6.6 Samarbejder og partnerskaber	35
2.3 OUV: Krav til beskyttelse og forvaltning	17	7. Globale dimensioner	36
3. Forvaltning af naturbevarelse	18	7.1 Globale sammenkoblinger	36
3.1 Struktur for det Trilaterale Samarbejde	20	7.2 Partnerskabsnetværket	36
3.2 National administration og Forvaltningssystemer	20	7.3 Bidrag til EU's biodiversitetsstrategi for 2030	37
3.3 Site managers	21	7.4 Bidrag til de bæredygtige udviklingsmål for FN agenda 2030	37
3.4 Forvaltningscyklus	22	Bilag	40
4. Sårbarhed over for og tilpasning til klimaforandringer	24	Slutnoter	46
4.1 Stressfaktorer for klimaet i Vadehavet	24		
4.2 Aftaler om tilpasning og afbødning	24		
4.3 Forslag til forvaltningsaktiviteter	25		

FORORD

© DUK Kolja Matzke

BARBARA ENGELS

Federal Agency for Nature Conservation, formand for arbejdsgruppen for verdensarv

"Med SIMP har vi nu et fælles værktøj, som svarer særdeles godt til de "hjemmeopgaver", som UNESCO's Verdensarvskomiteé har givet os. Jeg tror, at TWSC ved at implementere SIMP kan leve op til forventningerne til et transnationalt verdensarvsområde."

© Jelle Witvoet

HENK DE VRIES

Direktør It Fryske Gea og rådgiver for Wadden Sea Board

"SIMP giver gode retningslinjer for beskyttelse af verdensarvsområdet Vadehavet. Det er en international paraply for forbedret forvaltning på nationalt og lokalt plan, så de enestående universelle værdier kan bevares og styrkes."

© private

VOLKER BRENGELMANN

Leder af enheden for natur- og artsbeskyttelse, Lower Saxon Ministry of Environment, Energy, Construction and Climate Protection og medlem af Wadden Sea Board

"Udpegelsen som verdensarv har en politisk appel langt ud over vores vadehavslande. Med SIMP bekræfter vi vores fælles politiske ansvar og er enige trilateralt om vejen frem for at bevare verdensarvsområdet Vadehavet for naturens egenværdi og for fremtidige generationer."

© Vadehavet

JANNE LIBURD

Professor, 2015-2022 formand for Nationalpark Vadehavets bestyrelse, Nationalpark Det Danske Vadehav og medlem af Wadden Sea Board

"Nationalpark Vadehavet hilser SIMP velkommen, og værdsætter de inddragende processer, der har dannet grundlag for den endelige plan. SIMP er en vigtig ramme for at forbedre eksisterende resultater og forvaltning på tværs af grænser, sektorer og fagområder og for at sikre verdensarvsområdernes fremtidige integritet."

© Frank Peter

TOBIAS GOLDSCHMIDT

Minister for Energy Transition, Climate Protection, Environment and Nature (MEKUN) of Schleswig-Holstein

"Verdensarvsområdet Vadehavet er af særlig betydning for Slesvig-Holsten. Bevarelsen af, er en tværnational opgave set i lyset af de aktuelle udfordringer som klimaforandringer og tab af biodiversitet. SIMP lever op til denne udfordring."

© Jan Dube

STEFFEN GRUBER

Verein Jordsand

"Vi er meget tilfredse med, at SIMP er blevet udarbejdet med henblik på at samle og fokusere yderligere på beskyttelsesmålene for Vadehavet. Vi håber, og forventer, at dette vil forene alle interessenter i dette trilaterale naturområde og hjælpe os med at fortsætte vores fælles vej."

© private

MARRE WALTER

Direktør for Management Authority Wadden Sea

"Set fra et forvaltningsperspektiv, er der stadig forbedringer at hente for Vadehavet. Gennemførelsen af 'SIMP-ambitionen' i de forskellige lande og opretholdelsen af den trilaterale forbindelse, er det næste skridt i en forvaltning, der er værdig til verdensarv."

© Karin Wesemüller

HOLGER WESEMÜLLER

Formand for Advisory Board for the Lower Saxon Wadden Sea National Park

"På vegne af det rådgivende råd for Nedersaksens Nationalpark Vadehav, glæder jeg mig især over SIMP's samarbejdsorienterede og integrerende tilgang. Partnere og interessenter kan yde et væsentligt bidrag til at sikre Vadehavets enestående universelle værdier. I lyset af de kommende udfordringer, er vi nødt til at være mere ambitiøse i denne henseende. En intensiv dialog kan bringe os videre med hensyn til de vigtigste spørgsmål."

© private

MAREN BAUER (h.)

Ministry for Energy Transition, Climate Protection, Environment and Nature of Schleswig-Holstein, Unit for National Park, Marine Protection

BRITTA DIEDERICHS (v.)

National Park Authority Schleswig-Holstein, Leder af Unit for Protection and Management

"Samarbejdet om udviklingen af SIMP har vist, hvor vigtig udveksling er, både på trilateralt og regionalt plan. Set fra vores synspunkt er fælles handling og læring af hinanden centrale for bevarelsen af vores fælles verdensarv. SIMP bidrager til at nå de trilateralt, aftalte mål for forvaltningen, hvilket er vores opgave som forvaltere både på vores kontorborde og i marken."

© private

PREBEN FRIIS-HAUGE

Udvalgsformand og byrådsmedlem, Varde Kommune. Regionsrådsmedlem, Syddanmark og formand for Vadehavsforum og rådgiver for Wadden Sea Board

"WSF tilbyder, som det eneste trilaterale multi-interessentforum, erfaringerne fra 20 års engagement fra interessenterne i Vadehavsregionen for at støtte gennemførelsen af SIMP. WSF værdsætter SIMP, dog kan den potentielle merværdi uddybes og forbedres, hvis de ikke-statslige interessenter inddrages i hele processen, især i gennemførelsesprocessen."

© private

ILKA WAGNER

Leder af enheden for marin naturbeskyttelse, German Federal Ministry for the Environment, Nature Conservation, Nuclear Safety and Consumer Protection og medlem af Wadden Sea Board

"SIMP er det centrale instrument for den videre udvikling af en koordineret forvaltning af vores fælles Verdensarv Vadehavet. Processen med at udvikle SIMP var et vigtigt bidrag til at nå dette mål."

© Annkatrin Weber

HANS-ULRICH RÖSNER

Leder af Wadden Sea Office WWF Tyskland, Wadden Sea Team of environmental NGO's og rådgiver for Wadden Sea Board

"SIMP er ikke kun en god sammenfatning af alle beslutninger, planer og strategier for vores fælles verdensarv. Det viser også den succes, som vi i fællesskab har opnået med hensyn til bevarelse af Vadehavet. Samtidigt tegner SIMP et ærligt billede af de mange udfordringer, der stadig ligger forude, idet der forsat skal findes løsninger til de centrale emner som fiskeri, turisme, skibsfart og havne, energi og kystsikring mod oversvømmelser."

© private

MARGRITA SOBOTTKA

Lower Saxon National Park Authority, Partnership Hub Administration Unit

"For mig er SIMP resultatet af en lang, til tider besværlig, men ikke desto mindre frugtbar udviklingsproces. Trilateralt set, har det bragt os endnu tættere sammen, og med SIMP, har vi nu en værdifuld køreplan for vores fremtidige fælles arbejde."

© private

© Waverunner-Lukas Gottwald

© private

ISABEL HUNTER (DANMARK) PASCAL ERTZINGER (TYSKLAND) WANNAS LELY (NEDERLANDENE)

Deltagere i den trilaterale ungdomskonference 2022

"Vi betragter den fremtidige gennemførelse af SIMP som en mulighed for de unge til at indarbejde løsninger nedefra og op. Vi ønsker vores stemmer og synspunkter som en del af den fælles opbygning af en fremtid for verdensarvsområdet Vadehavet."

© Jan Dube

JENS KERSTAN

Senator for Environment, Climate, Energy and Agriculture, Free and Hanseatic City of Hamburg

"Beskyttelsen af de enestående universelle værdier af UNESCO's Verdensarv Vadehavet er et fælles ansvar for Tyskland, Nederlandene og Danmark. SIMP løfter vores veldokumenterede samarbejde til et nyt niveau og specificerer fælles mål, udfordringer og aktiviteter for at beskytte dette unikke økosystem i Vadehavet."

NANOU BEEKMAN

Direktør for Large Waters and Fisheries og medlem af Wadden Sea Board

"Den enestående universelle værdi er under pres på grund af en stigning i aktiviteterne i Verdensarv Vadehavets område. SIMP er en af byggestenene til at genskabe balancen mellem økonomi og økologi."

STEFAN MOHRDIECK

Distriktsadministrator i Dithmarschen og formand for National Park Advisory Board Dithmarschen og næstformand for Vadehavsforummet

"Interessenterne fra regionen spiller en central rolle for at gøre SIMP til en succes. Det er afgørende for en bæredygtig udvikling af Vadehavsregionen at styrke ejerskabet og engagementet hos de mennesker, der bor og arbejder i Vadehavsregionen."

KARIN LOCHTE

2018-2022 Formand for Vadehavets bestyrelse

"SIMP kombinerer de mange forskellige forvaltningsaktiviteter i de tre vadehavslande i én ramme, hvilket giver en yderst nyttig retningslinje for beskyttelsen af Verdensarv Vadehavet. Det er nu opgaven at gennemføre de strategier, der er skitseret i SIMP, og jeg forventer, at dette åbner et nyt niveau af trilateralt samarbejde. Da vi er nødt til at håndtere det stigende pres på Vadehavet, som følge af klimændringer og menneskelig brug, vil SIMP være et godt redskab til at tackle de fremtidige udfordringer."

PETER SÜDBECK

Leder af The National Park Authority, Lower Saxon National Park Authority

"SIMP giver os nu en retningsgivende struktur for, hvordan vi bedre som forvaltere kan koordinere og harmonisere vores opgaver trilateralt. På lang sigt forventer jeg, at dette vil føre til en mere effektiv beskyttelse af den ONE Verdensarv Vadehavet, som vi deler."

COMMON WADDEN SEA SECRETARIAT SOLEDAD LUNA

Programmedarbejder SIMP Den integrerede forvaltningsplan for ONE Verdensarv Vadehavet

"Det trilaterale samarbejde om beskyttelse af Verdensarv Vadehavet er en udfordring, men det er også vores største styrke! Gennem vores samarbejde har vi allerede opnået enestående ting. Vi i CWSS er overbeviste om, at vi som sammenslutning kan hæve vores ambitioner yderligere for at leve op til vores trilaterale forpligtelser, såsom SIMP."

SAMMEN- FATNING

Vadehavet har status som verdensarv pga. sin globale betydning som det største ubrudte tidevandsområde i verden, et økosystem med vadeblader, marsk og tidevandskanaler og anerkendes også pga. Det Trilaterale Regeringssamarbejde mellem de tre Vadehavsstater om den langvarige bevaringsindsats og støtten fra Vadehavsregionen og dens interessenter. Med optagelsen af Vadehavet på UNESCO's verdensarvsliste som et område, der strækker sig på tværs af landegrænser, kom anmodningen fra Verdensarvkomiteen om at udvikle en sammenhængende integreret forvaltningsplan. SIMP har til formål at facilitere den fortsatte udvikling af det trilaterale samarbejde om at koordinere beskyttelsen og vedligeholdelsen af Den Enestående Universelle værdi (OUV).

SIMP giver en klar overordnet beskrivelse af forvaltningen af naturbeskyttelsen i Danmark, Tyskland og Nederlandene og på trilateralt niveau. Den beskriver også, hvordan eksisterende forvaltningselementer implementeres trilateralt i sammenhæng med det løbende tilpasningsarbejde.

Under udviklingen af SIMP blev fem punkter prioriteret som værende af høj vigtighed for det fælles samarbejde om at opretholde stedets integritet. Disse hovedpunkter blev identificeret under en løbende og inddragende proces, der omfattede udvælgelsen af de mest presserende kriterier; den direkte indvirkning på OUV; behovet, på trilateralt niveau, at adressere det, der blev forlagt i Leeuwarden-deklaration (2018); anbefalingerne fra Vadehavets site managers og en prioritering fra Arbejdsgruppen for Verdensarven.

Derudover er disse nævnt i Erklæringen om Den Enestående Universelle Værdi vedtaget af Verdensarvkomiteen, som centrale trusler, der kræver løbende opmærksomhed. Baseret på forslag fra site managers, eksperter og beslutningstagere, er der til alle hovedpunkter forslået igangværende, og nye, forvaltningsopgaver og aktiviteter til det videre arbejde.

SIMP præsenterer også komplimenterende aktiviteter, der skal

understøtte forvaltningen af Vadehavet og viser, hvordan de overordnede påvirkninger fra klimaforandringer håndteres af Det Trilaterale Vadehavssamarbejde (TWSC). SIMPen fremhæver Verdensarv Vadehavets globale betydning og betydning af det globale ansvar. Samarbejde med partnere i området, og globalt, er afgørende for at understøtte den langsigtede beskyttelse af Vadehavet.

Den integrerede forvaltningsplan (SIMP) for Vadehavet er en politisk aftale inden for Det Trilaterale Vadehavssamarbejde (TWSC), hvilket betyder, at det er et juridisk ikke-bindende dokument, der har fælles politisk interesse. Eksisterende politiske dokumenter og juridisk bindende redskaber, på trilateralt, regionalt, nationalt eller lokalt niveau, bliver hverken ændret eller påvirket af SIMPen. SIMPen er komplementær til Vadehavsplanen 2010.

Hovedmålgruppen for SIMP er beslutningstagere og de site managers, der arbejder med naturbeskyttelse i Vadehavsområdet i de tre lande. I SIMP-sammenhæng er site managers fagfolk med direkte ansvar for naturbeskyttelse og forvaltning af Verdensarv Vadehavet. Andre vigtige målgrupper er NGO'er, der arbejder inden for miljøområdet, og andre strategiske partnere, videnskabsfolk, ledere og interessenter i socioøkonomiske sektorer (f.eks. uddannelse, fiskeri, turisme og skibsfart), som er adresseret i SIMP samt den lokale befolkning.

Implementeringen af SIMP har til formål at facilitere en strategisk, proaktiv og kollaborativ, international forvaltningstilgang til opretholdelse af OUV og har til formål at adressere de forskellige, identificerede påvirkninger og trusler.

For at fremme den løbende proces vil implementeringen af SIMPen blive rapporteret på de Trilaterale Ministerkonferencer og derudover revideres SIMPen løbende (hvert 10-12 år) af Vadehavsbestyrelsen, hvilket giver mulighed for at tilpasse SIMPen. Dette baseres på resultaterne af det trilaterale overvågningsprogram, TWSC's forvaltningskrav, inklusive en række hovedpunkter, med støtte og deltagelse fra alle parter, som er involverede i at gennemføre planen. Formålet er, at gennemgangen af SIMPen bliver tilpasset så meget som muligt til andre processer.

Forskellige trilaterale grupper og site managers fra Danmark, Tyskland og Nederlandene har været involveret i processen med at udvikle SIMPen. SIMPen har været i national høring i de tre lande, før vedtagelsen på den Trilaterale Ministerkonference i Wilhelmshaven 2022.

Hovedbudskaber

- Forvaltningssystemet for Verdensarv Vadehavet består af en kombination af de eksisterende, nationale systemer til beskyttelse og forvaltning, og den trilaterale, koordinerede forvaltning af samarbejdsområdet. Hensigten med SIMPen er at forbedre forståelsen af forvaltningssystemet for Verdensarv Vadehavet med en klar og opdateret oversigt over eksisterende, administrative, naturbeskyttede strukturer, den relevante EU-lovgivning og de internationale konventioner.
- Initiativer til klimatilpasning i Vadehavet styres af den Trilaterale klimatilpasningsstrategi (CCAS) for at sikre et økosystem i Vadehavet, som er modstandsdygtigt over for klimaforandringer. Med afbødende foranstaltninger er hensigten at udvikle Vadehavsregionen til et CO₂-neutralt område. Politikker og indsatser for CO₂-reduktion på nationalt og regionalt niveau, inkluderer overgangen til vedvarende energi. Fremtidige forvaltningsaktiviteter kræver yderligere operationalisering og opdatering af CCAS. Derudover er forbedret kommunikation af Verdensarvens værdier og konsekvenserne af klimaforandringer i forhold til økonomiske, sociale og kulturelle værdier og den trilaterale videndeling og tværfaglige diskussioner af afgørende betydning.
- Hovedpunkterne i SIMPen relaterer sig til menneskelige aktiviteter, der er afhængige af økosystemtjenester, og som foregår inden for og i nærheden af Verdensarven. De fem hovedpunkter er: 1) Fiskeri, 2) Turisme, 3) Skibsfart og havne, 4) Vedvarende energi og energi fra olie og gas og 5) Kystbeskyttelse mod erosion og oversvømmelse.
- Mens beskyttelsen af OUV og begrænsning af potentielle påvirkninger er garanteret af europæiske og/eller nationale aftaler og love, definerer SIMPen, hvordan den trilaterale tilgang skaber merværdi.
- Erklæringen om Enestående Universel Værdi, som blev vedtaget af Verdensarvkomiteen i 2014, nævner, at disse punkter kan udgøre en trussel mod Verdensarv Vadehavets integritet og derfor kræver løbende opmærksomhed. Hvis indsatserne under disse hovedpunkter understøtter mere bæredygtighed vil de bidrage til beskyttelsen af området.
- De aftalte indsatser i de fem prioriterede hovedpunkter, skal udføres af Det Trilaterale Vadehavssamarbejde (TWSC) i tæt samarbejde med de relevante institutioner og interessenter. I den

foreslåede implementering af aktiviteterne skal de eksisterende naturbeskyttende praksisser og politikker bibeholdes eller forbedres for at bevare området OUV til fremtidige generationer. Gennemførelsen af aktiviteterne skal på ingen måde føre til en forringelse af eksisterende naturbeskyttelsesstandarder.

- I hovedpunktet **fiskeri** er målet at arbejde frem mod bæredygtigt fiskeri, som ikke har nogen negativ indvirkning på Verdensarv Vadehavets Enestående Universelle Værdi. Aktiviteterne sigter mod at blive udført af TWSC's instanser i samarbejde med de relevante institutioner og interessenter for bl.a. at fremme vidensdeling, bedste praksis og forvaltningserfaringer, samt at igangsætte forskning i fisk og fiskeri. Med dette samarbejde sigter aktiviteterne mod at fremme implementeringen af Rammen for Bæredygtigt Fiskeri (2014) samt at bidrage til diskussionerne om implementeringen af EU's biodiversitetsstrategi for 2030. At forbedre og vedligeholde de eksisterende standarder for naturbeskyttelse er et grundlæggende hensyn i aktiviteterne. Et øget kendskab til Verdensarv Vadehavets værdier og sårbarheder, bedste praksis og forskning i fiskeri skal fortsat fremmes.
- Under hovedpunktet **turisme** er målet at øge opbakningen til Strategi for bæredygtig turisme (Bilag 1, Tønder-deklarationen 2014) fra besøgende, lokale iværksættere, rejse- og turistbureauer og andre interessenter inden for naturbeskyttelse, ved fortsat at fremme implementeringen af handleplanen og strategien. Aktiviteterne skal udføres af TWSC's instanser i samarbejde med relevante institutioner og interessenter for fortsat at forbedre kendskabet, øge mulighederne for naturbeskyttelse i bæredygtig turisme, øge Site managers ekspertise og styrke indsatserne for internationalt samarbejde til pleje af naturbeskyttelse ved bl.a. at adressere evt. manglende kendskab til påvirkninger fra turisme på OUV.
- I hovedpunktet **skibsfart og havne** er målet at forbedre sikkerheden inden for skibsfart yderligere, med afsæt i at forebygge

uheld og udarbejde beredskab ved ulykker, der sikrer naturvenlige og klimaneutrale indsatser. Aktiviteterne skal gennemføres af TWSC's instanser i samarbejde med relevante institutioner og interessenter, så de kan diskutere yderligere implementering af de operationelle planer for Vadehavets PSSA (Bilag 5, Tønder-deklarationen 2014), øge bevidsthed og stimulere trilateral udveksling og dialog, for bl.a. at identificere prioriteter, som skal behandles i samarbejde med relaterede sektorer og udforske implementeringsmetoder og/eller gøre brug af bedste praksis, eksisterende teknologi og internationale standarder.

- I hovedtemaet vedvarende **energi** og energi fra olie og gas er målet at øge anvendelsen af bedste praksis for at beskytte Vadehavet, støtte omstillingen til naturvenlige energikilder og sørge for, at de højest mulige miljømæssige standarder anvendes af alle tre lande i samarbejde med energisektoren. Aktiviteterne skal gennemføres af TWSC's instanser i samarbejde med relevante institutioner og interessenter for bl.a. at facilitere trilateral udveksling og forbedre og vedligeholde dialog og samarbejde med agenturer, energiselskaber og myndigheder, og undersøge (potentielle) konsekvenser af nye typer af energiproduktion, lagring og forsyning.
- I hovedpunktet **kystbeskyttelse mod erosion og oversvømmelse** er målet at forbedre brugen af naturvenlige foranstaltninger i samarbejde med de relevante myndigheder, og derved implementere og opdatere Klimasikringsstrategien (Bilag 4, Tønder-deklarationen 2014). Aktiviteterne skal gennemføres af TWSC's instanser i samarbejde med relevante institutioner og interessenter, for bl.a. at forbedre samarbejdet for at introducere, hvor tilstrækkeligt og muligt i "no regret"-foranstaltninger og naturbaserede løsninger, stimulere trilateral udveksling af bedste praksis, formulere relevante forskningsspørgsmål og fortsat øge bevidstheden. Det er afgørende at stimulere samfundsdebatter for at øge motivationen for at tilpasse sig en uundgåelig havstigning på en natur- og klimavenlig måde.

- Trilateral vidensdeling og bedste praksis for at fremme forvaltningen af naturbeskyttelse og øge indsatsen herfor er relevant for alle fem hovedpunkter. Trilateral vidensdeling og understøttende aktiviteter skal fortsat forbedres for at styrke samarbejdets fælles argumentation for naturbeskyttelsen og for at kunne tilpasses tematiske såvel som teknologiske og samfundsmæssige forandringer.
- Videnskab og forskning, Overvågning og vurdering, Forvaltning af viden, Uddannelse, Kommunikation, samarbejde og partnerskaber er grundlæggende komplementære aktiviteter, der støtter forvaltningen i Vadehavet. SIMPen omfatter trilaterale strategier, planer og initiativer, udfordringer og fremtidsperspektiver for disse områder.
- Vadehavets globale dimension er ikke kun tydelig i sin status som Verdensarvssted, men også ud fra det faktum, at det er stærkt forbundet med andre områder. Samarbejdsinitiativer som Wadden Sea Flyway Initiative, partnerskabsnetværk med andre Verdensarvssteder og UNESCO's Verdensarvscentres tematiske programmer tillader gensidig læring og udvikler løsninger til forbedret beskyttelse.
- Verdensarv Vadehavet, som er et af de største beskyttede områder i Europa, bidrager til EU's Biodiversitetsstrategi for 2030, især naturbevarelsesmålene om beskyttelse af mindst 30 % af EU's land og hav, hvor en tredjedel heraf, er under streng beskyttelse, men hjælper allervigtigst med at bygge et sammenhængende Transeuropæisk naturnetværk.
- TWSC bidrager aktivt til gennemførelsen af FN's Agenda 2030 for Bæredygtig Udvikling med de globale, anerkendte verdensmål for bæredygtig udvikling (SDG'er).

AFSNIT 1

INDLEDNING

1.1 Baggrund

Vadehavet blev optaget på UNESCO's Verdensarvsliste i 2009 (og udvidet i 2014) i anerkendelse af områdets Enestående Universelle Værdi (OUV). Den globale betydning tilkendegivet i Erklæring om OUV¹ anerkendes det, at Vadehavet er det største, ubrudte tidevandsområde med vadeflader, marsk og tidevandskanaler og kyst i verden. Naturlige processer foregår stort set uforstyrret, hvilket skaber en variation af barriereøer, kanaler, flader, render, saltmarsker og andre kystlige og sedimentære udtryk. Vadehavet er rigt på arter, der er specielt tilpasset til disse miljøforhold. Forholdene gør også Vadehavet til et vigtigt sted for trækfugle på den østatlantiske trækrute, hvilket spiller en vigtig rolle for fredningen af afrikansk-eurasiske, migrerende vandfugle.

For at sikre beskyttelsen af dette unikke økosystem til gavn for menneskehedens nuværende og fremtidige generationer, har Danmark, Tyskland og Nederlandene oprettet et forpligtende samarbejde om at opbygge et omfattende nationalt og internationalt naturbevarelsessystem. Inden for denne ramme blev Det Trilaterale Vadehavssamarbejde (TWSC) etableret i 1978 som et værktøj til samarbejde og koordinering af naturbevarelse. Denne indsats, formålet med samarbejdet, dens Vejledende principper, Vision, samarbejdsområderne såvel som institutionelle og økonomiske aftaler er specificeret i den Fælles Erklæring om Beskyttelse af Vadehavet: Samarbejde om at møde nuværende og fremtidige udfordringer (the Joint Declaration on the Protection of the Wadden Sea: 1982, revideret

Udviklingen af den fælles integrerede forvaltningsplan (SIMP) er et svar på anmodningen fra Verdensarvskomiteen i 2014 til "de deltagende lande, Danmark, Tyskland og Nederlandene om at udvikle en fælles integreret forvaltningsplan for hele det internationale område i overensstemmelse med kravene i § 111 af de operationelle retningslinjer for implementeringen af Verdensarvskonventionen, og at medtage mulighederne for at styrke effektiviteten af implementeringen af den koordinerede forvaltning af stedet".

i 2010). Optagelsen af Vadehavet som et Verdensarvssted, den store internationale anerkendelse af et naturområde, viser stor påskønnelse og er en blåstempling af det langvarige trilaterale samarbejde, støtten fra Vadehavsregionen og dets interessenter og bevaringsindsats.

De altoverskyggende og overordnede mål for TWSC er formuleret i Visionen for Vadehavet og "Det Vejledende Princip" og er på linje med Verdensarv Vadehavets Enestående Universelle Værdi (Figur 1). Danmark, Tyskland og Nederlandene har selvstændigt og i fællesskab, i deres mere end 45 år lange trilaterale samarbejde, opbygget et omfattende forvaltningssystem, der behandler nogle af de mest presserende og vigtige hovedpunkter. Ud over Vadehavsplanen (2010), der er den fælles aftalte plan for politik og forvaltning, er der forskellige trilaterale, regionale og lokale strategier, forvaltningsplaner, handleplaner og netværk. Kort sagt er meget allerede opnået, og arbejdet for at nå vigtige delmål er i gang, men der er stadig udfordringer, der skal løses.

© Janis Meyer - Waddenagenda

1.2 Formålet med SIMP

I betragtning af den rigdom og diversitet der er i de forvaltningssystemer og -instrumenter, der eksisterer for Verdensarv Vadehavet, er formålet med SIMP, som aftalt i TWSC og udtrykt i Bilag 1 af Leeuwarden-deklarationen (2018), **yderligere at facilitere de fortsatte fremskridt i forvaltningen for beskyttelsen og vedligeholdelsen af den Enestående Universelle Værdi** ved:

- I. at give en klar, overordnet beskrivelse af forvaltningssystemet på regionalt, nationalt og trilateralt niveau,
- II. at tage højde for de hovedpunkter, der har konkret, nutidig og potentiel indvirkning på den Enestående Universelle Værdi, hvilket er blevet prioriteret som kommende forvaltningsopgaver,
- III. at præsentere eksisterende forvaltningsaktiviteter på tværs af området og synliggøre de områder, hvor den fælles indsats skal forbedres for at opretholde områdets Enestående Universelle Værdi.

1.3 Status for SIMP

Den fælles integrerede forvaltningsplan (SIMP) for Vadehavet er en politisk aftale inden for Det Trilaterale Vadehavssamarbejde (TWSC), hvilket betyder, at det er et juridisk ikke-bindende dokument, der har fælles politisk interesse.

Eksisterende politiske dokumenter og juridisk bindende redskaber på trilateralt, regionalt, nationalt eller lokalt niveau bliver hverken ændret eller påvirket af SIMP.

SIMP ændrer hverken indholdet eller funktionen af eksisterende nationale eller trilaterale planer, og er således komplementær til Vadehavsplanen 2010 (yderligere oplysninger om planen udgør grundlaget for Afsnit 3. Forvaltning af naturbeskyttelse). SIMP fungerer som en paraply for eksisterende planer og politikker og giver oplysninger om, hvordan disse implementeres trilateralt for forvaltningen af naturbeskyttelsen.

1.4 Omfanget af SIMP

Fokus for SIMPen er Verdensarv Vadehavet og beskyttelsen af den Enestående Universelle Værdi (OUV, forklaret i Afsnit 2). SIMP giver (Figur 2) en klar overordnet beskrivelse af forvaltningen af naturbeskyttelsesstrukturer i Danmark, Tyskland og Nederlandene og beskriver på trilateralt niveau, hvordan arbejdet udføres i fællesskab. De eksisterende forvaltnings-elementer i sammenhæng med forvaltningscyklussen (som defineret i § 111 af de operationelle retningslinjer for Implementering af Verdensarvskonventionen) præsenteres også.

Under processen med at udvikle SIMPen (Afsnit 1.5, Figur 3), er fem forhold blevet prioriteret som hovedpunkter til fælles forvaltning. At referere til dem som "hovedpunkter" betyder ikke, at andre temaer (dvs. relateret til naturbeskyttelse) er mindre vigtige. Hovedpunkterne i SIMPen forholder sig til menneskelige aktiviteter, der er afhængige af økosystemstjenester, og som foregår inden for og i nærheden af Verdensarvsområdet.

De fem hovedpunkter er: 1) Fiskeri, 2) Turisme, 3) Skibsfart og havne, 4) Vedvarende energi

og energi fra olie og gas og 5) Kystbeskyttelse mod erosion og oversvømmelse. Disse hovedpunkter blev identificeret ved en løbende og deltagende/involverende proces, der involverede naturbeskyttelsesinstitutioner på forskellige niveauer. Med hensyntagen til anbefalingerne fra Vadehavets Site-managers og en prioritering fra Arbejdsgruppen for Verdensarven, samt de mest presserende kriterier, den direkte indvirkning på OUV og behovet for på trilateralt niveau at adressere det, der blev forelagt i Leeuwarden-deklarationen (2018).

Derudover noteres det i Erklæringen om OUV, at disse punkter kan udgøre de største trusler for Verdensarv Vadehavets integritet og derfor kræver konstant opmærksomhed. Samtidig kan det understøtte områdets bevarelse, hvis indsatser inden for hovedpunkterne resulterer i mere bæredygtighed. Derudover er disse punkter udfordrende, da TWSC's arbejde med disse punkter aktivt skal inddrage de kompetente myndigheder og integrere den række af kompetencer som site managers besidder inden for disse hovedpunkter. Ved at løfte disse på et trilateralt niveau vil man i højere

grad udnytte de allerede eksisterende muligheder.

Da Videnskab og forskning, Overvågning og vurdering, Forvaltning af viden, Uddannelse, Kommunikation, og Samarbejde og partnerskaber er grundlæggende komplementære aktiviteter, der understøtter forvaltningen i Vadehavet, samler SIMPen nyttig information til site managers på disse områder. Ligeledes viser SIMPen, hvordan TWSC forholder sig til de overordnede konsekvenser af klimaforandringer.

Derudover fremhæver SIMPen Verdensarv Vadehavets globale rolle og dets forbindelse til globale ansvarsområder. Samarbej-

de med partnere i hele verden er afgørende for, og understøtter den langsigtede beskyttelse af Vadehavet.

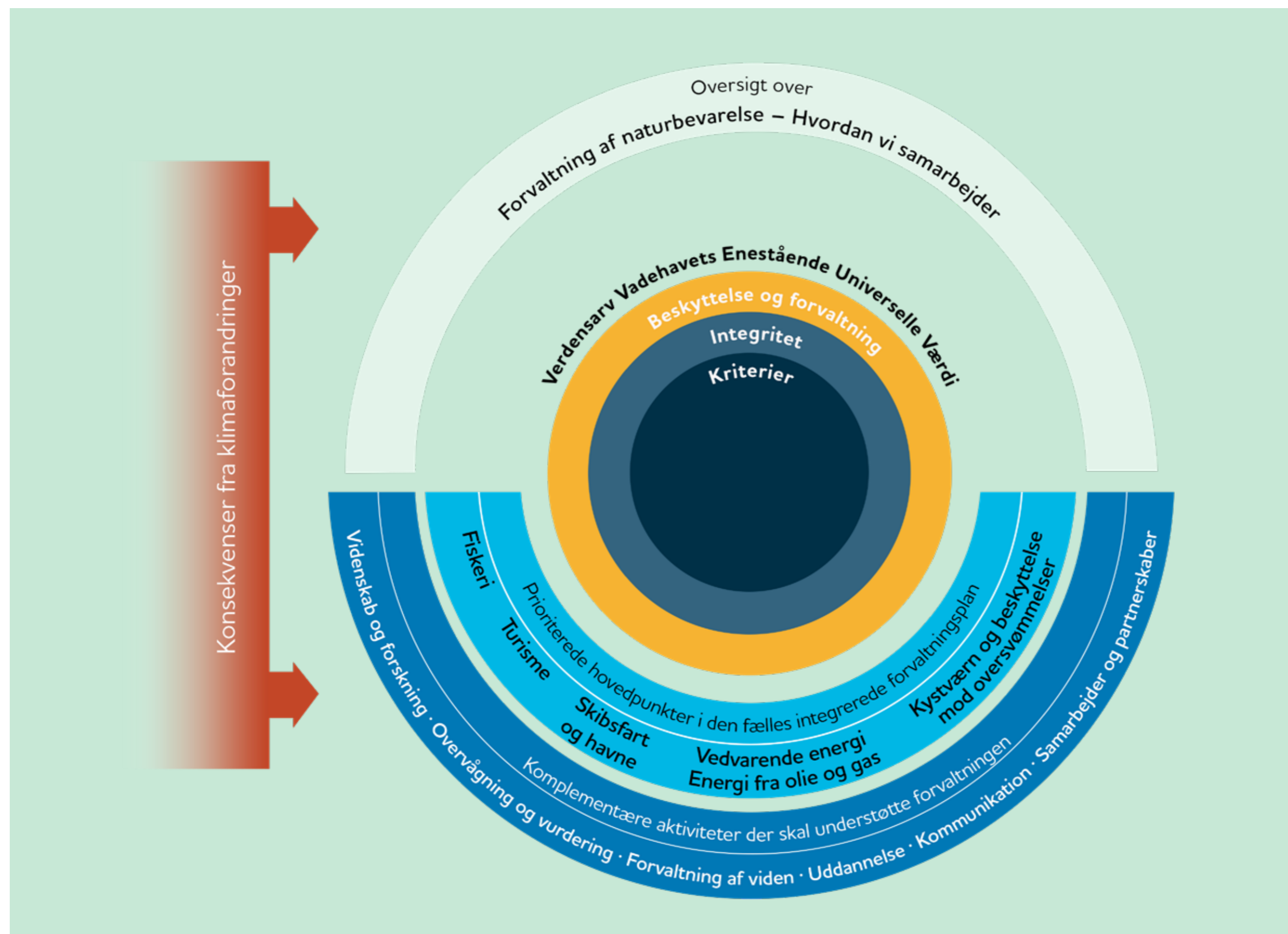
Den primære målgruppe for SIMPen er beslutningstagere og de Site managers, der arbejder med naturbeskyttelse i Vadehavsområdet i de tre lande. SIMPen bør informere beslutningstagere og Site managers og fremme forvaltningskoordinationen blandt Site managers. Andre vigtige målgrupper er NGO'er, og andre partnere, videnskabsfolk, administrationer og kollegaer fra de socioøkonomiske sektorer (f.eks. uddannelse, fiskeri, turisme og skibsfart), som behandles i SIMP, samt lokal befolkningen.

Boks 1.

Kriterier for udvælgelsen af hovedpunkter, der skal behandles

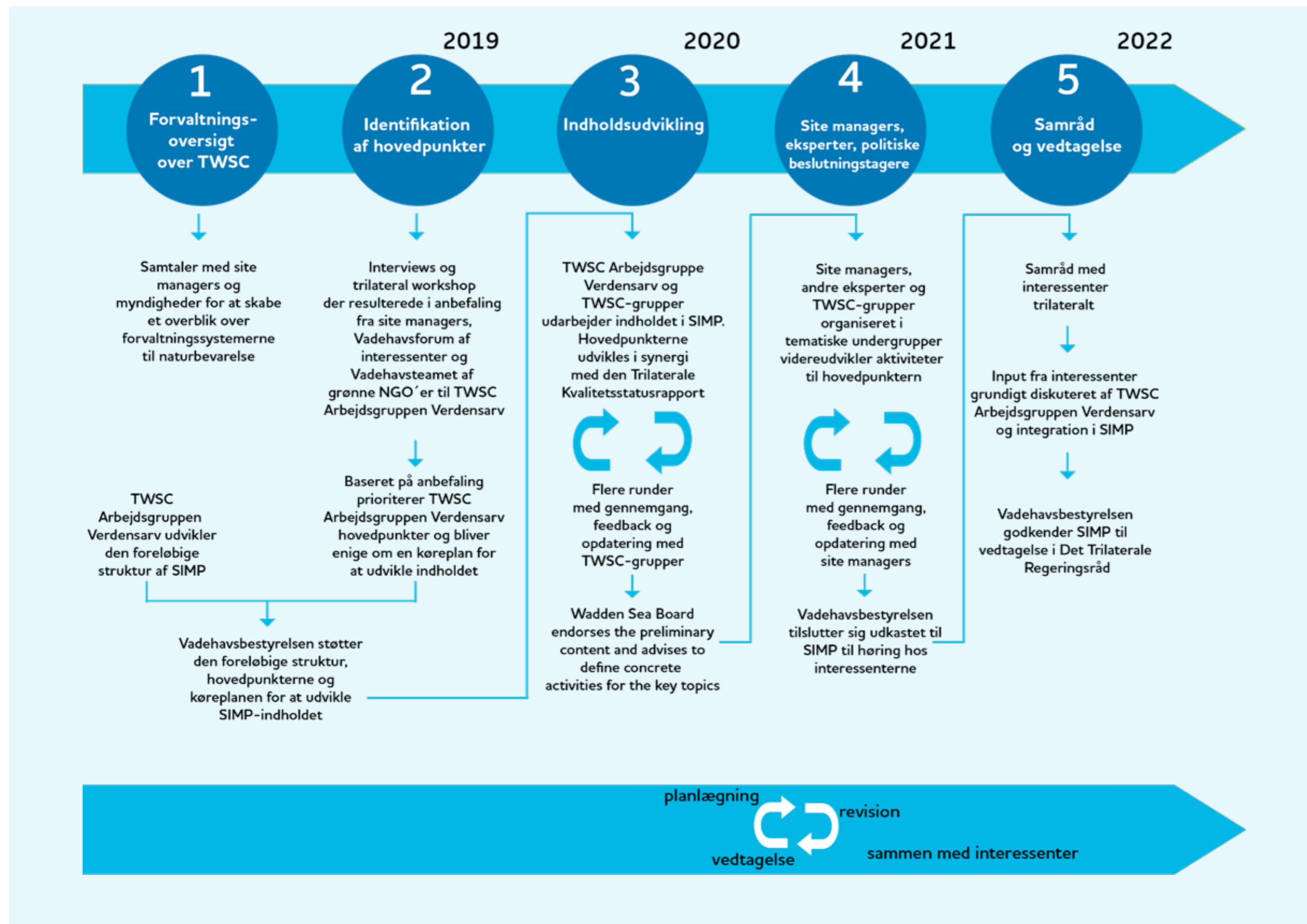
Bilag 1 af Leeuwarden-deklarationen (2018)

1. Primære og tidligere forvaltningsemner på trilateralt niveau (uddrag fra især Vadehavsplanen, nylige Ministerielle deklARATIONER og eksisterende strategier og handleplaner);
2. Vigtigheden af at forbedre effektiviteten i den trilaterale forvaltning;
3. Forvaltnings- og beskyttelseskrav i forhold til at opretholde og beskytte OUV (som afspejles i OUV-erklæringen, relevante komitebeslutninger og i den Periodiske rapportering).

Figur 2. Omfanget af SIMP er baseret på Verdensarv Vadehavets Enestående Universelle Værdi. SIMP fungerer som en paraply, der giver et overblik over forvaltningssystemer, værktøjer og samarbejde. Fem prioriterede hovedpunkter behandles i forhold til, hvordan man forbedrer videndeling og udbredelse, for bedre at kunne koordinere forvaltningsaktiviteter for naturbevarelse. For at bevare Verdensarv Vadehavets Enestående Universelle Værdi giver SIMP oplysninger om de komplementære aktiviteter, der understøtter forvaltningen, hvor det hele tager højde for overlappende konsekvenser af klimaforandringer.

1.5 Processen med at udvikle SIMP

Figur 3. De fem faser i udviklingen af SIMP 2019-2022, og oplysninger om hver fase.

1.6 Merværdi

Der er flere vigtige aspekter af merværdi som resultat af SIMPen. Ved at give en klar og opdateret oversigt over eksisterende naturbevarelsesstrukturer er det hensigten at SIMPen bidrager til at øge forståelsen af forvaltningssystemet for Verdensarv Vadehavet.

SIMPen samler status og forvaltningstilgange til at håndtere de hovedpunkter, der påvirker området, på en forståelig og tilgængelig måde, som let kan kommunikeres og bruges på det operationelle niveau. SIMPen forbinder hvert hovedpunkt direkte til OUV. Beskriver det fælles grundlag, udtrykt i WSP og andre trilaterale værktøjer, samt viser, hvordan hvert land implementerer tiltag.

SIMPen bidrager til at definere realiserbare og nyskabende måder, til at fremme udvekslingen af forvaltningstilgange, erfaringer, kundskab og læring på forskellige forvaltningsniveauer og blandt Site managers, Vadehavsområdets partnere, beslutningstager og frivillige.

En sådan udveksling understøtter fælles udvikling eller revision af trilaterale initiativer. Udveksling giver endvidere mulighed for at forbinde de eksisterende og de fremtidige trilaterale strategier og planer med regionale og lokale strategier og planer, og dermed vise, hvordan arbejdet udføres sammen, og fremhæve de vigtigste områder, hvor samarbejdet kan styrkes yderligere. På denne måde understøttes lokale, regionale og nationale handlinger på trilateralt niveau, og trilaterale beslutninger integreres i lokale, regionale og nationale strategier og planer.

Endelig inden for rammen af SIMPen, er TWSC og herunder Site managers enige om aspekter, hvor trilateralt samarbejde kan bidrage til deres opgaver med at beskytte OUV (se Afsnit 5). SIMP anerkender de eksisterende forskelle i de juridiske ansvar og kompetencer hos Site managers i de tre lande.

1.7 Gennemgang af SIMP

SIMP vil blive løbende revideret af Vadehavsbestyrelsen (WSB). I betragtning af SIMP's karakter forventes der fremskridtsrapporter i god tid før de Trilaterale Ministerkonferencer og en revisionscyklus på 10 -12 år. De regelmæssige rapporter skal beskrive de fremskridt, der er gjort trilateralt og af hvert land med implementeringen af SIMP-aktiviteterne. Den 10-12-årige revision udgør en mulighed for at tilpasse SIMP til TWSC's forvaltningskrav, inklusive udvælgelsen af hovedpunkter, med støtte og deltagelse fra alle parter involveret i implementeringen af planen. Regelmæssige evalueringer under trilaterale og nationale forpligtelser (dvs. Wadden Sea Quality Status Report, UNESCO Periodic Reporting, Natura 2000 Reports, osv.) indgår i SIMP-gennemgangen. Formålet er, at gennemgangen af SIMP bliver tilpasset andre processer.

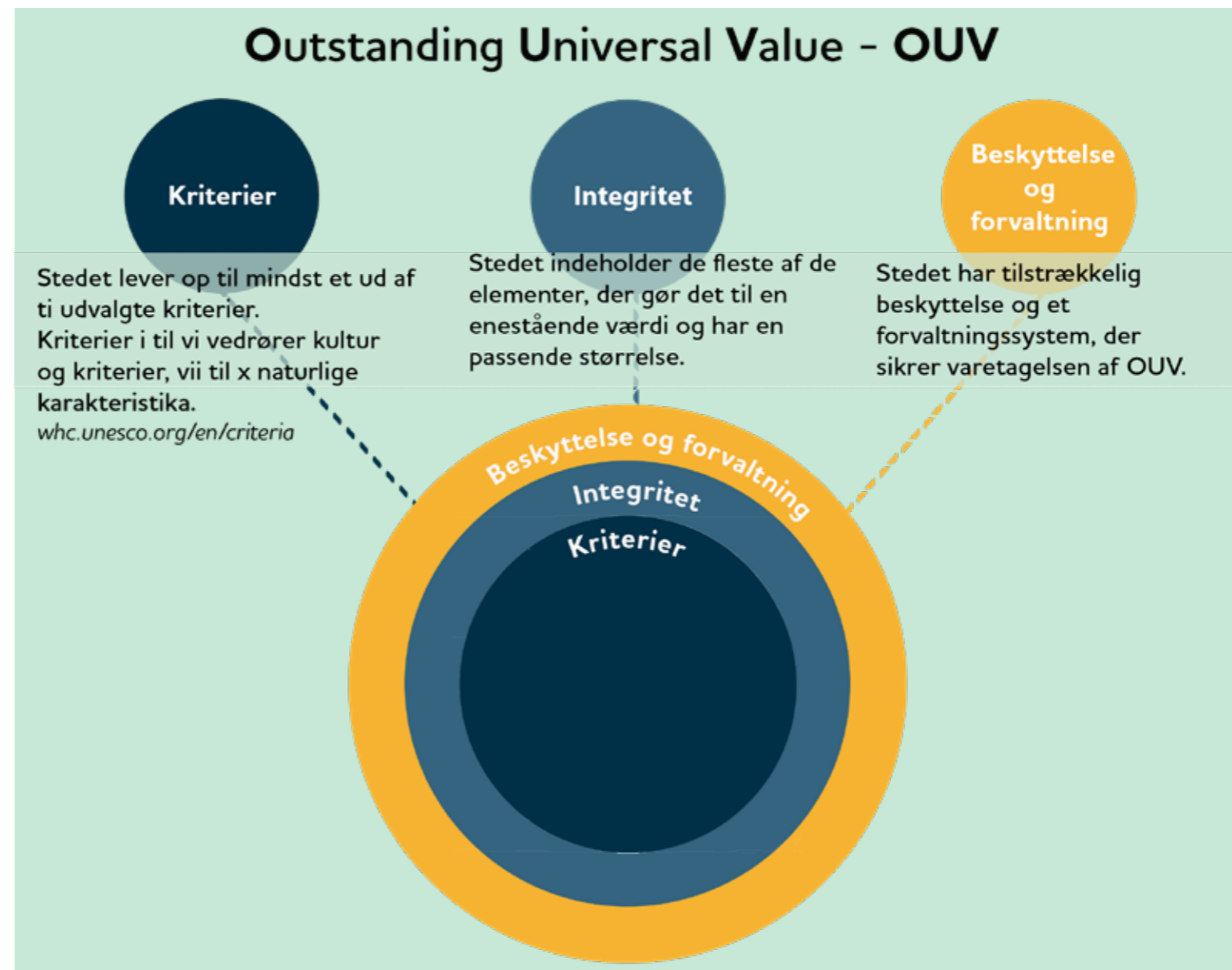

AFSNIT 2

VERDENSARV VADEHAVETS ENESTÅENDE UNIVERSELLE VÆRDI

 UV beskriver, hvorfor et sted er blandt de mest bemærkelsesværdige steder på jorden. Dets bevarelse er vigtig for nutidige og fremtidige generationer.

Verdensarvskomiteen anser et sted som værende af Enestående Universel Værdi, hvis stedet lever op til mindst et ud af ti udvalgte kriterier, og hvis det lever op til kravene for integritet, beskyttelse og forvaltning (Figur 4). Verdensarvskomiteen vedtager en Erklæring om OUV, når et sted optages på Verdensarvslisten, der beskriver, hvordan der leveres op til kriterierne og kravene for integritet, beskyttelse og forvaltning. OUV-erklæringen for Verdensarv Vadehavet kan findes på UNESCO's hjemmeside².

Figur 4. Den Enestående Universelle Værdi (OUV) består af tre betingelser: Udvælgelseskriterier, integritet og beskyttelse og forvaltning.

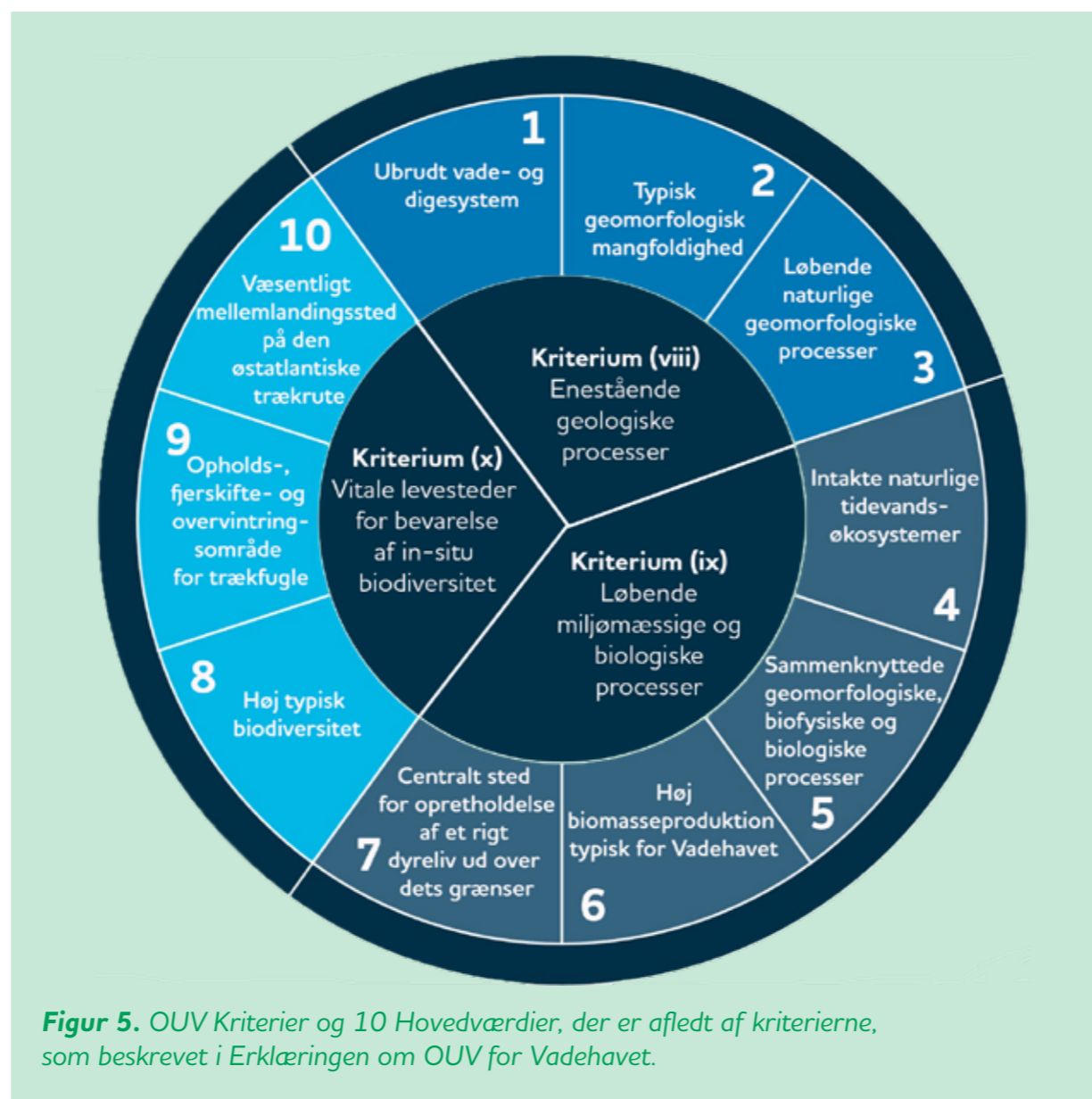
2.1 OUV: Kriterier og Hovedværdier

Verdensarv Vadehavet lever op til tre af fire kriterier for naturområder:

- ✓ (viii) Enestående geologiske processer
- ✓ (ix) Igangværende økologiske og biologiske processer
- ✓ (x) Vitale levesteder for bevarelse af in-situ biodiversitet

Der er ikke ansøgt om det fjerde kriterium (vii) Enestående, naturlige fænomener og skønhed.

Kriterierne viii, ix og x er beskrevet i Erklæring om OUV for Verdensarv Vadehavet og er udtrykt via 10 hovedværdier (Figur 5), der viser de elementer, der gør Vadehavet til et sted af universel vigtighed.

Figur 5. OUV Kriterier og 10 Hovedværdier, der er afledt af kriterierne, som beskrevet i Erklæringen om OUV for Vadehavet.

2.2 OUV: Integritet

Integritet er et mål for naturarens hele og intakte karakter (§ 88, i de operationelle retningslinjer for Implementering af Verdensarvskonventionen). For at betingelsernes integritet er opfyldt, kræves en vurdering af elementer, der er inkluderet i området, og som afspejler dets OUV, såvel som stedets størrelse er med at sikre fuldstændig repræsentation af de karakteristika og processer, der viser værdiens betydning og dets evne til at håndtere negativ påvirkning og/eller forsømmelse.

På den baggrund indeholder Verdensarv Vadehavet, fra Danmark gennem Tyskland til Nederlandene, alle komponenterne og særprægene for Vadehavets økosystem (arter, habitater, processer), der udgør

et naturligt og dynamisk Vadehav. Området er stort nok til at sikre, at disse exceptionelle forhold er inkluderet og vedligeholdes (se Erklæring om OUV 2014).

Verdensarv Vadehavet er underlagt et omfattende beskyttelses-, forvaltnings- og overvågningsystem. Erklæring om OUV (2014) anerkender,

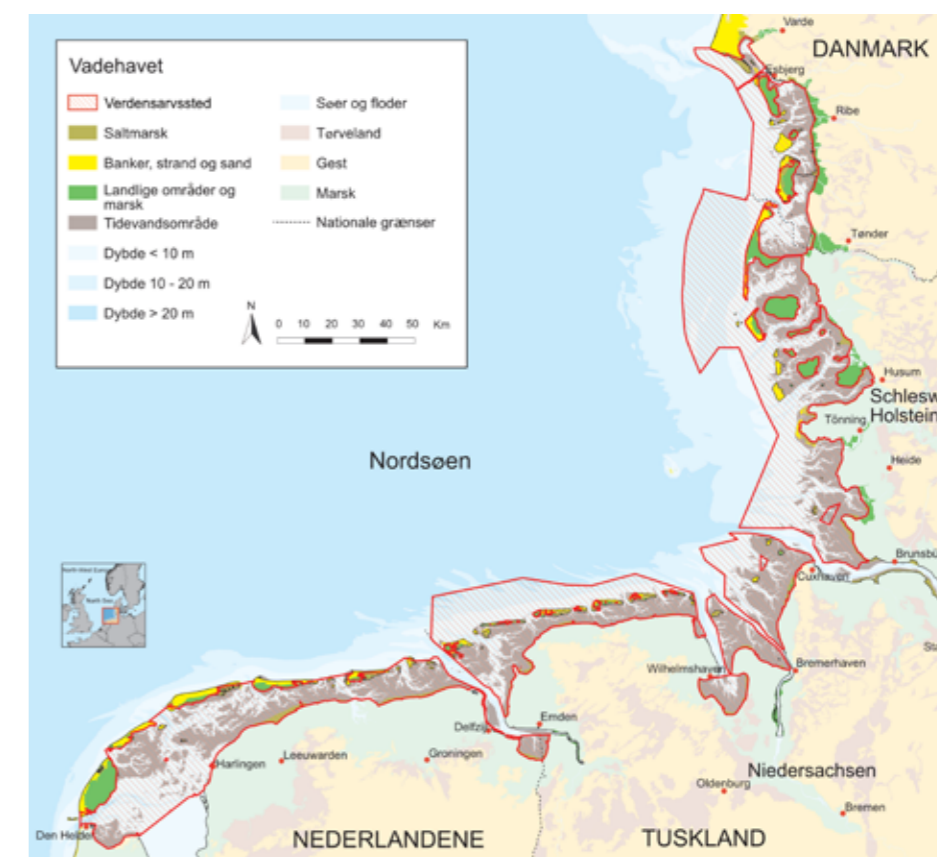
at de største trusler kræver løbende opmærksomhed for at vedligeholde stedets integritet. De største trusler inkluderer fiskeriaktiviteter, udvikling og vedligeholdelse af havne, industrianlæg omkring stedet, herunder olie- og gasplatforme og vindmølleparker, søfartstrafik, udvikling af beboelse og turisme og påvirkninger fra klimaforandringer.

2.3 OUV: Krav til beskyttelse og forvaltning

TWSC leverer den generelle ramme og struktur for integreret bevarelse og forvaltning af det samlede Verdensarv Vadehavet, og koordinering mellem de tre lande inklusive nationale, regionale og lokale niveauer. Faktisk er Vadehavets meget effektive bevarelsesstatus resultatet af fire årtiers fælles indsats for natur-

bevarelse i Danmark, Tyskland og Nederlandene, hvor Vadehavet har været udlagt som nationalparker, beskyttede områder og Natura 2000-steder. Hvert land har indført omfattende juridiske beskyttelsesindsatser. Ved at samarbejde i TWSC sikrer disse lande den koordinerede forvaltning af området (se Erklæring om OUV 2014).

Figur 6. Verdensarv Vadehavet indeholder alle de naturlige habitater, arter og processer, som udgør Vadehavets økosystem.

AFSNIT 3

FORVALTNING AF NATURBEVARELSE

I starten af det Trilaterale Vadehavssamarbejde, der opstod sidst i 40'erne, var forvaltningen af naturbeskyttelse af Vadehavet hovedsageligt et nationalt anliggende. Men i de sidste 40 år har den Europæiske Union (EU) gjort en stigende indsats for at beskytte den europæiske naturarv. Nutidens forvaltnings-system for Verdensarv Vadehavet er næsten udelukkende dækket af EU-lovgivning og internationale konventioner ud over de nationale forordninger. De fem mest relevante EU-direktiver er beskrevet i tabel 1.

I 1979 blev EU's Fuglebeskyttelsesdirektiv (2009/147/EC) vedtaget, hvilket var den første EU-bestemmelse, der var rettet mod miljøbeskyttelse. Siden da er naturbeskyttelse blevet en grundsten i EU. Men praktiske skridt, til planlægning og gennemførelse af foranstaltningerne, skal tages på nationalt, regionalt og lokalt niveau af de kompetente myndigheder.

Lovgivning på miljøområdet er i overensstemmelse med nærhedsprincippet, og lader det så vidt muligt være op til de ansvarlige myndigheder at definere deres egne prioriteter og forvalte deres programmer. Når det kommer til implementering af EU-lovgivning i national lov, udgør forskelle i politiske og administrative strukturer i de tre Vadehavslande en udfordring i forhold til at overholde de udtrykte politiske intentioner for forvaltningen af Vadehavet som en enhed. Samtidig kan disse forskelle mellem landene også udnyttes til at styrke naturforvaltningen ved at stræbe efter den bedst mulige virkning af politikker og naturforanstaltninger.

I Danmark har området siden 1939, da det første vildtreservat blev etableret i dele af det danske Vadehav, været underlagt en øget grad af beskyttelse indtil 1998, da det nuværende beskyttelsesniveau blev nået med inklusionen af forordninger baseret på Natura 2000

(EU Fuglebeskyttelsesdirektiv og EU Habitatsdirektiv 92/43/EEC). Når de nationale implementeringsprocedurer af EU-lovgivning til national lovgivning udarbejdes, og bliver til bindende forvaltningsplaner for offentlige myndigheder, indarbejdes så vidt muligt trilaterale strategier og planer (angivet i Figur 7), såsom Deklarationer og senest SIMPen, som kan karakteriseres som en meta-strategi. I 1985 blev en større opdatering af den lovmæssige bekendtgørelse om bevarelse af det danske Vadehav afledt fra København-deklarationen af 1982. Det seneste eksempel er den påtænkte inklusion af SIMPen i den danske handlingsplan for EU's Havstrategidirektiv (2008/56/EC) sammen med mere specifikke handleområder (fisk, fremmede arter, havpattedyr og fugle), som bygger på nogle af de TWSC-strategier, som er godkendt af de tre lande.

I Tyskland afviger de (politiske, administrative og juridiske)

strukturer fra dem i Danmark og Nederlandene på grund af det føderale system. Tyskland har længe haft naturbevarelseslovgivning på føderalt og forbundsstatsplan. Der er særskilte bestemmelser for Nationalpark Vadehavet i de føderale stater. EU-direktiver implementeres typisk gennem integrering i eksisterende national lovgivning og juridiske forordninger, så eksisterende love skulle suppleres med EU-forordninger. Hele det tyske Vadehav er udpeget som beskyttet område under EU's Habitater og/eller Fuglebeskyttelsesdirektivet (92/43/EEC, 2009/147/EC), og ligger inden for anvendelsesområdet for EU's Havstrategidirektiv (2008/56/EC). Det indre Vadehav er også underlagt anvendelsesområdet for EU's Vandrammedirektiv (2000/60/EC).

I Nederlandene blev EU's Fuglebeskyttelsesdirektiv (2009/147/EC) og EU's Habitatsdirektiver (92/43/EEC) implementeret gennem Natur-

beskyttelsesloven af 1998. Naturbeskyttelsesloven fra 1998 er blevet erstattet af Lov om Naturbevarelse (2015), som fortsat implementerer både EU's Fuglebeskyttelsesdirektiv og EU's Habitatsdirektiver, såvel som Vandrammedirektivet (2000/60/EC). Hele det Nederlandske Vadehav er udpeget som beskyttet område under Habitats- og Fuglebeskyttelsesdirektiverne og Vandrammedirektivet.

Kort sagt er forvaltningen af Verdensarv Vadehavet baseret på eksisterende, nationale beskyttelses- og forvaltnings-systemer (Bilag Figurer A3-5) suppleret af den trilaterale, koordinerede forvaltning, inklusive en række trilaterale planer, strategier og handleplaner (se Figur 7).

Vadehavsplanen 2010 udgør den fælles ramme for beskyttelse og bæredygtig forvaltning af Vadehavet som en miljømæssig enhed, og er den godkendte, koordinerede for-

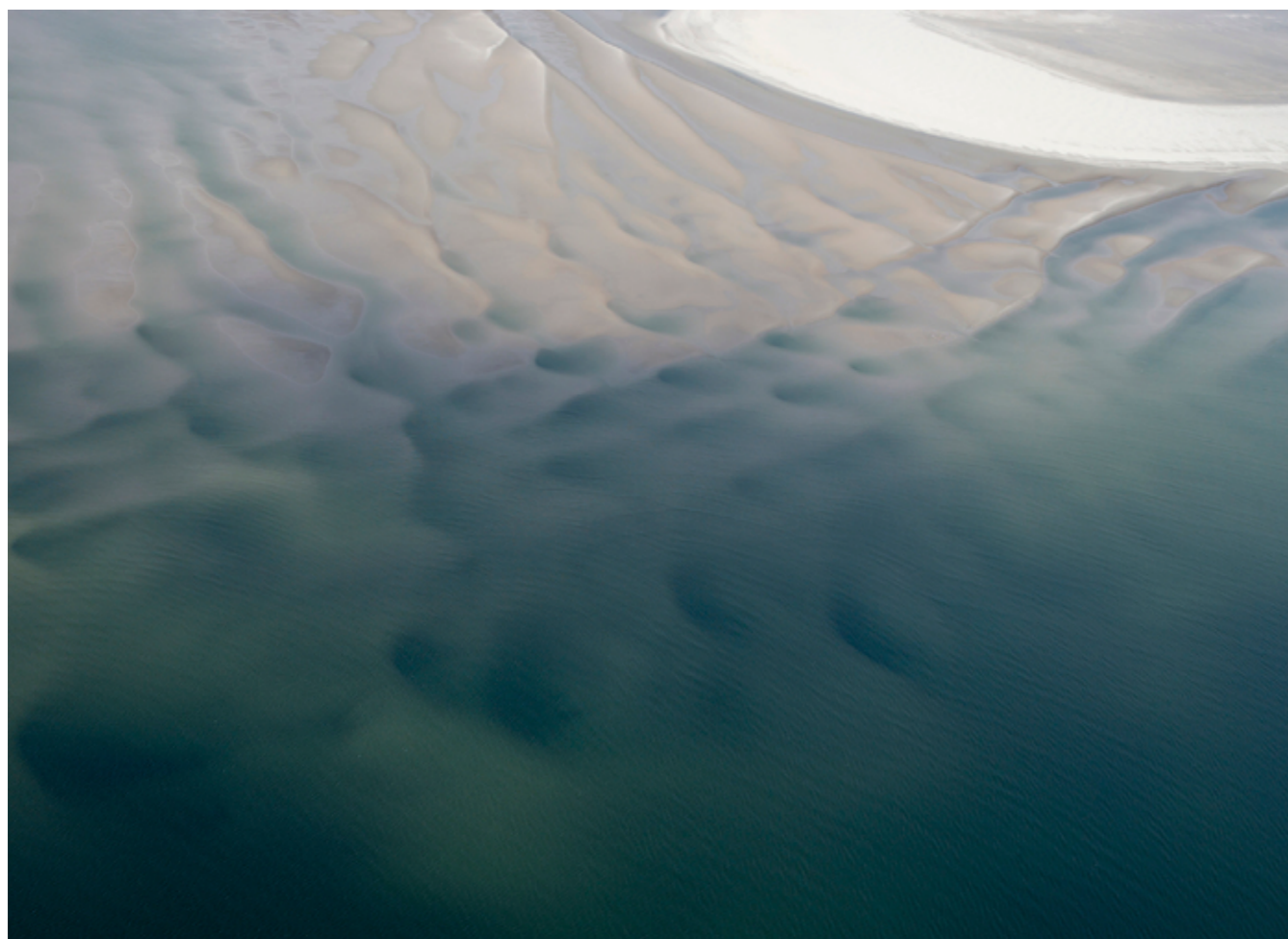
valtningsplan for det samlede Verdensarv Vadehavet, som anført i nomineringsansøgningen, som blev præsenteret for Verdensarvkomiteen (2013). WSP præsenterer de trilateralt, godkendte mål, politikker og foranstaltninger for Vadehavssamarbejdet som en miljømæssig enhed, såvel som dets landskab og kulturelle arv, inden for de kulturelle enheder. De aftalte mål for landskab og kultur, vand og aflejring, saltmarsker, tidevandsområde, strande og klitter, flodmundinger, offshore-området, det landlige område, fugle, havpattedyr og fisk er grundlaget for de trilaterale og regionalt eksisterende, temaspecifikke visioner, strategier og planer. I Tyskland fungerer WSP som forvaltningsplanen for Natura 2000 og nationalparker, hvor det blev fundet nødvendigt at supplere med yderligere detaljerede forvaltningsværktøjer (såsom sektorplaner eller forvaltningskoncepter for bestemte habitatstyper).

De følgende afsnit (3.1 og 3.2) giver et overblik over forvaltningssystemet på trilateralt og nationalt niveau. Disse skal kommunikere og udbrede den trilaterale forvaltningsramme på en nem og forståelig måde til nationale site managers, såvel som til alle interessenter og den generelle offentlighed.

EU-direktiv	Vedtægtelse	Status i Nederlandene	Status i Tyskland	Status i Danmark
Natura 2000-direktiver (Fuglebeskyttelsesdirektivet 2009/147/EC og Habitats-direktivet 92/43/EEC)	Fugle: 1979 Habitater: 1992	Implementeret i Lov om Naturbevarelse. Natura 2000 planer evalueres og opdateres periodisk.	Implementeret i: Føderal Naturbeskyttelseslov (Bundesnaturschutzgesetz BNatSchG). Lov om Statslig Naturbevarelse (Implementering) (SH, HH, LS) (Landesnaturschutzgesetz/ Ausführungsgesetz zum BNatSchG). Lov om Nationalparker (SH, HH, LS). Særlige målsætninger for bevarelse for hvert N2000-sted (SAC og SPA) dækkes af Lov om Nationalparker i LS og HH; SH har et separat dokument, som publiceres af Miljøministeriet i SH. Vadehavsplan (2010) virker som forvaltningsramme for Habitatsdirektivet og Fuglebeskyttelsesdirektivet for den tyske del af Vadehavet, i LS er det konkretiseret af Forvaltningsplanlægningen for SAC Vadehavet.	Implementeret i Havbeskyttelsesloven, Miljøbeskyttelsesloven og Naturbeskyttelsesloven, Jagt- og vildtforvaltningsloven, Skovforvaltningsloven og andre love.
Vandrammedirektivet 2000/60/EC	2000	Implementeret i Naturbeskyttelsesloven, Vandloven, den Nationale vandlovgivning og Regionale vandpolitikker og -planer for provinserne.	Implementeret i: Føderal lov om vandressourcer (Wasserhaushaltsgesetz), Statslig vandlov (Landeswassergesetz), Forvaltningsplaner for flodbassiner.	Implementeret i Vandplanloven.
Havstrategidirektiv 2008/56/EC	2008	Havstrategidirektivet er ikke implementeret i det Nederlandske Vadehav.	Implementeret i: Føderal lov om vandressourcer (Wasserhaushaltsgesetz), Statslig vandlov (Landeswassergesetz), forvaltningsplanen er programmet til foranstaltninger 2016 (der arbejdes for øjeblikket på en opdatering)	Implementeret i den danske Havstrategi II og den danske Havstrategilov.
Direktiv om Maritim Fysisk Planlægning 2014/89/EU	2014	Implementeret i den Nationale vandlovgivning.	Implementeret i: Lov om fysisk planlægning (Raumordnungsgesetz, ROG), Regional planlægningslov for Niedersachsen (Niedersächsisches Raumordnungsgesetz, NROG), Statslig planlægningslov for Slesvig-Holsten (Landesplanungsgesetz – LaplaG)	Implementeret i Lov om maritim fysisk planlægning (LOV nr. 615 af 08/06/2016) og Lovbekendtgørelse nr. 400 af 06/04/2020

Tabel 1.

Oversigt over den mest relevante EU-lovgivning og de nationale love, de implementeres i, og planer. Forkortelser er SH: Slesvig-Holsten, HH: Hamborg, LS: Niedersachsen, SAC: Særlige Bevarelsesområder (Special Areas of Conservation), SPA: Særlige Bevarelsesområder (Special Protection Areas).

© Chris Todia Olivares

3.1 Struktur for det Trilaterale Samarbejde

Det Trilaterale Vadehavssamarbejde (TWSC) består af to niveauer af beslutningstagere (Governance Arrangements, 2010):

I. Det Trilaterale Ministerråd for Vadehavet bestående af de ansvarlige ministre fra de deltagende regeringer, fører tilsyn med Samarbejdet, giver politisk lederskab og strategisk vejledning, sikrer international lovgivningsmæssig udvikling, harmonisering og beslutningstagning mellem de tre regeringer. De tre

lande skiftes til at have formandskabet for Samarbejdet i en periode på tre til fire år. Formandskabet overdrages under de Trilaterale Ministerkonferencer (TGC).

II. Vadehavsbestyrelsen (WSB) er det ledende organ, og består af delegationer udpeget af hver deltagende regering. Hver delegation har en repræsentant fra det ansvarlige Ministerium for Samarbejdet, og tre yderligere medlemmer fra decentrale regeringer, andre relaterede Ministerier/styrelser eller eksperter. WSB fører tilsyn

med de operationelle og vejledende organer, og sikrer relationen til vigtige interessenter.

WSB modtager yderligere støtte fra rådgivere uden for det Ministerielle Samarbejde, med ekspertise og erfaring, som er relevant for Samarbejdet. Udpegede rådgivere er Vadehavsforummet, som repræsenterer interessenter fra forskellige sektorer, inklusive kommuner og regioner og den Trilaterale Vadehavsgruppe af grønne NGO'er.

Det Fælles Vadehavssekretariat

(CWSS) er ansvarlig for at støtte WSB og Ministerrådet og for at implementere CWSS's arbejdsplan.

TWSC's operationelle organer består af fire typer af grupper med særlige funktioner og sammensætning:

- I.** Arbejdsgrupper (TG) udpeges af WSB for at forberede ekspertemner til Bestyrelsen (WSB) og for at påtage sig særlige opgaver, planer eller projekter på linje med de Ministerielle deklarerationer. TG'er er typisk tidsbegrænsede.
- II.** Ekspertgrupper (EG) er typisk langsigtede eller permanente, tekniske grupper. De har operationelle og rådgivende opgaver.
- III.** Netværksgrupper (NG) minder om Ekspertgrupper, men har større netværksfokus, hvor involvering af interessenter er en utvetydig nødvendighed, som også er værdsat.
- IV.** (ad hoc) Arbejdsgrupper (WG) er midlertidigt indsat af TG'er eller WSB til at uddybe særlige emner, som behandles i den tilsvarende TG.

Alle trilaterale grupper anmodes om generel videndeling med andre grupper i forbindelse med de forskellige processer (TWSC evalueringsproces, 2019). Strukturen for TWSC er gengivet i Figur A.1 i Bilag 1. Medlemmer, støttende organisationer og rådgivere af WSB præsenteres i Figur A.2 i Bilag 1.

3.2 National administration og Forvaltningssystemer

Danmark

Miljøministeriet og den danske Miljøstyrelse er ansvarlige for at skrive den nationale lovgivning og de nationale forvaltningsplaner, som håndhæves af dem selv og/eller af andre instanser og kommuner. Blandt deres ansvarsområder er implementeringen af Natura 2000, Havstrategidirektivet og Vandrammedirektivet og mere konkret Naturbeskyttelsesloven og dens bestemmelser i Bekendtgørelsen om Vadehavets natur- og vildtreservat. Maritim fysisk planlægning, også når det kommer til Vadehavet, er under Søfartsstyrelsens ansvarsområde.

Naturstyrelsen (som Miljøstyrelsen) er en enhed under Miljøministeriet og er ansvarlig for forvaltningen af Vadehavets natur- og vildtreservat gennem bestemmelser i Vadehavsområdet gennem en bekendtgørelse udstedt under Naturbeskyttelsesloven. Naturstyrelsen anses også som områdets lodsejer.

Kommunerne Varde, Fanø, Tønder og Esbjerg, er de fire danske Vadehavs kommuner, og er sammen med regeringen, ansvarlige for håndhævelsen af Naturbeskyttelsesloven og implementering og håndhævelse af Natura 2000. Et rådgivende udvalg er nedsat som en rådgivende funktion til de offentlige styrelser i Vadehavsområdet,

som styres af de fire kommuner og har repræsentanter fra en bred række af interessenter i Vadehavet (Bilag 1, Figur A.3).

De danske nationalparker er etableret inden for rammerne af en fælles lov på et statsejet grundlag, og for hver nationalpark er der udstedt en bekendtgørelse efter loven. Ifølge dette udpeger ministeren en Nationalparkbestyrelse, som er ansvarlig for at implementere en strategisk plan for Nationalparken. Nationalparksekretariatet har ingen forvaltnings- eller myndighedsopgaver som sådan, men spiller en rolle i de regulerende koncepter for Verdensarven i gruppen af site managers, specielt når det kommer til kommunikation, fortolkning og uddannelsesaktiviteter. Derudover har Nationalparken et Rådgivende udvalg bestående af medlemmer fra lokalbefolkningen.

Tyskland

Den overordnede, juridiske ramme for naturbevarelse er den Føderale Naturbeskyttelseslov. På grund af det føderale system i Tyskland hører implementeringen af loven under de føderale stater Hamburg, Niedersachsen og Slesvig-Holsten. Den Føderale Naturbeskyttelseslov indeholder bestemmelser for etableringen af Vildtreservater og Nationalparker, men også for proceduremæssige anliggender vedrørende konsekvensanalyse, specielt vedr. Art. 6 i Habitatsdirektivet

(Nomineringsansøgning, 2008). Den Føderale Naturbeskyttelseslov suppleres af lovgivning på føderalt statsniveau, der kan indeholde afvigelser. Derfor danner både den Føderale Naturbeskyttelseslov og de føderale staters bestemmelser om naturbeskyttelse det juridiske grundlag for naturbevarelse og forvaltning. Det gælder særligt for Hamborg, Niedersachsen og Slesvig-Holstens Naturparklov, der etablerer de respektive Vadehavsnationalparker inden for hver af de tre føderale stater, som giver juridisk grundlag for varetagelse af bevarelse og forvaltning af Verdensarv Vadehavet. På føderalt statsniveau er Miljøministerierne de øverste myndigheder inden for naturbeskyttelse. Nationalparkstyrelsen i hver føderal stat er den kompetente naturbevarelsesmyndighed for Vadehavsområdet og er ansvarlig for forvaltning og håndhævelse af deres respektive Love om Nationalparker (Bilag 1, Figur A.4).

Rådgivende udvalg for Nationalparker er vigtige i forhold til samråd, rådgivning og involvering af lokale interessenter. I Slesvig-Holsten og Niedersachsen består de respektive rådgivende udvalg af repræsentanter fra regionale og lokale regeringer og regionale interessenter med kommercielle, rekreative og miljømæssige interesser og fra videnskabelige institutioner. Udvalgene rådspørges og giver råd til Nati-

onalparkstyrelserne, og giver deres samtykke om principielle emner og langvarige planer.

Nederlandene

I 2020 indsatte den Nederlandske regering en ny statslig organisationsstruktur for det Nederlandske Vadehav bestående af tre grupper (Bilag 1, Figur A.5). Den første er Policy Board of the Wadden Sea Region med Ministeriet for Infrastruktur og Vandforvaltning som formand, den anden er Wadden Sea Management Authority med Ministeriet for Landbrug, Natur og Fødevarekvalitet som formand, og den tredje er Stakeholder Council of the Wadden Sea Region ledet af Kongens kommissær for provinsen Fryslân. Formanden for Stakeholder Council er også viceformand for Policy Board, og sikrer derved en god forbindelse mellem interessenter og det politiske niveau.

3.3 Site managers

I SIMP-sammenhæng er site managers fagfolk med direkte ansvar for naturbevarelse og forvaltning af Verdensarvsstedet Vadehavet. Tabel 2 præsenterer sammensætningen af site managers med ansvar for naturbevarelse i de tre lande.

Danmark

Esbjerg, Fanø, Varde og Tønder kommuner
Nationalpark Vadehavet
Naturstyrelsen*
Miljøstyrelsen*
Kystdirektoratet*
Slots- og Kulturstyrelsen

Hovedopgaverne for instanserne og myndighederne, som er en del af Miljøministeriet dækker: Naturbeskyttelse, overvågning og bevarelse, gennemførelse af Natura 2000. Kommunerne bidrager med implementering af Natura 2000, og er ansvarlige for rapportering om miljøpåvirkninger og initiativer for genopretning. Nationalparken organiserer projekter til naturbevarelse, kommunikation, uddannelse, og kendskab og bidrager til initiativer til bæredygtig turisme.

Slots- og Kulturstyrelsen, som er en del af Kulturministeriet i Danmark, repræsenterer staten ved Verdensarvskonventionen.

*del af Danmarks Miljøministerium.

Slesvig-Holsten

Nationalparkstyrelsen*
Ministeriet for energiomstilling, klimabeskyttelse, miljø og natur i Schleswig-Holstein (MEKUN)
Opsynsorienterede NGO'er, som er ansat af Nationalparkstyrelsen

Nationalparkstyrelsen i Slesvig-Holsten er som site manager ansvarlig for monitorering, koordinering af videnskabelige studier og anvendt forskning, forvaltningsaktiviteter, artsbeskyttelse, undtagelser og fritagelser fra Nationalparkloven samt bøder. Nationalparken agerer som interessent i planlægnings- og tilladelsesprocedurer, overvågning og opsyn, kommunikation, information og uddannelse, koordinering af UNESCO Biosphere Reserve og netværk.

* del af den statslige instans for Kystbeskyttelse, Nationalpark og Havbeskyttelse i Slesvig-Holsten som en underordnet styrelse under MELUND.

Hamborg

Nationalparkstyrelsen*
Freie und Hansestadt Hamburg, Ministeriet for miljø, klima, energi og landbrug, naturbeskyttelsesministeriet (BUKEA),
Opsynsorienteret NGO, som er ansat af Nationalparkstyrelsen

Nationalparkstyrelsen i Hamborg er som site manager ansvarlig for naturbeskyttelse, miljøobservationer, og forskning, såvel som miljømæssig uddannelse og fremme af naturoplevelser i Naturparken.

* del af Hamborgs Miljøministerium

Niedersachsen

Nationalparkstyrelsen*
Ministerium for miljø, energi, byggeri og klimabeskyttelse for Niedersachsen
Opsynsorienterede NGO'er, som er ansat af Nationalparkstyrelsen

Nationalparkstyrelsen i Niedersachsen som site manager ansvarlig for monitorering, videnskabelige studier og forskningskoordinering; overvågning og opsyn; kommunikation, information og uddannelse; vedligeholdelse, udvikling og genopretning; artsbeskyttelse; undtagelser og fritagelser; bøder; agerer som interessent i planlægnings- og tilladelsesprocedurer; koordinerer UNESCO Biosphere Reserve.

* kompetent myndighed, under Ministeriet for Miljø, Energi, Byggeri og Klimabeskyttelse for Niedersachsen.

Nederlandene

Rijkswaterstaat, Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer, Ministeriet for landbrug, natur og fødevarekvalitet, de tre provinser (Groningen, Friesland og Nord-Holland), Landschap Noord-Holland, Groninger Landschap, It Fryske Gea og private ejere (hver med deres egne forvaltningsplaner for de områder i Vadehavet, som de støtter). Forsvarsministeriet er desuden (delvis) forvalter af områder i Vadehavsregionen. Kommunerne har et forvaltningsansvar vedrørende destinationsplaner og byggetilladelser.

Wadden Sea Management Authority arbejder med den samlede forvaltning af Vadehavet.

Hovedopgaverne for site managers består af: Fysisk forvaltning af stedet, naturgenopretning, tilladelsesprocedurer, monitorering, overvågning og håndhævelse, besøgende, praktisk forskning.

Tabel 2.

Sammensætningen af site managers i de tre Vadehavslænde. I Tyskland er forvaltningen af stedet organiseret på delstatsniveau: Slesvig-Holsten, Hamborg og Niedersachsen.

3.4 Forvaltningscyklus

I de operationelle retningslinjer for implementering af Verdensarvskonventionen (§ 111) står der, at en forvaltningscyklus med planlægning, implementering, overvågning, evaluering og feedback skal være til stede i en effektiv forvaltning (Figur 7). De eksisterende forvaltningsinstrumenter for TWSC organiseres i forvaltningscyklussens faser.

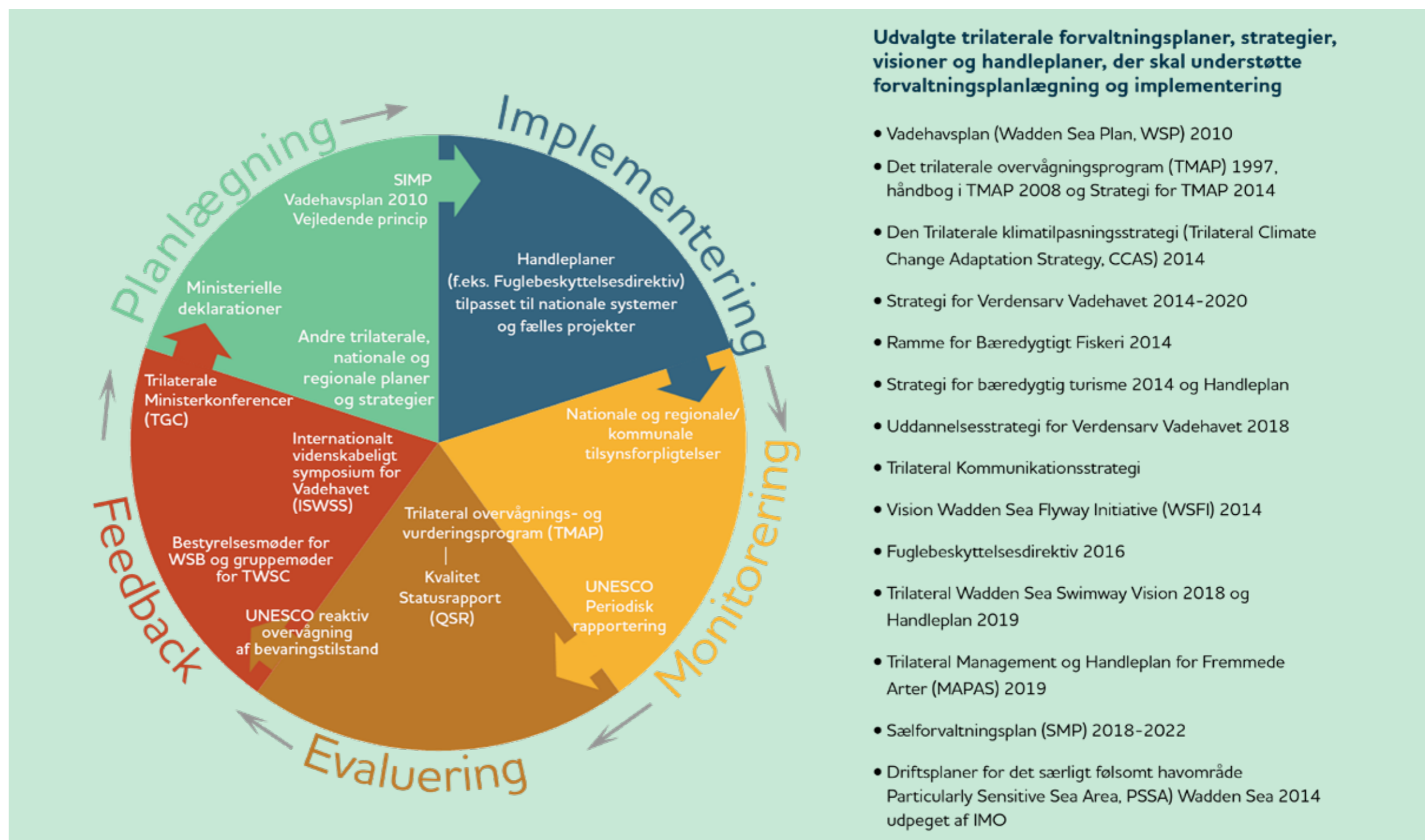
Planlægning

De Vedledende Principper for TWSC (se Figur 1) har siden 1991 været retningslinjen for forvaltningsplanlægning på alle niveauer (Esbjerg-deklarationen 1991). Vadehavsplanen 2010 er et afgørende element i forvaltningssystemet, og er rygraden i forvaltningscyklussens planlægningsfase. Vadehavsplanen 2010 blev vedtaget på den 8. Trilaterale Ministerkonference i Stade i 1997, og blev opdateret i 2010 (Sylt-deklarationen 2010) for at tage højde for optagelsen af det Nederlandske og Tyske Vadehav på Verdensarvslisen samt nye udviklinger i den Europæiske Union (EU).

Ministerielle bekendtgørelser, udgivet i forbindelse med den Trilaterale Ministerkonference hvert fjerde år, er politiske bekendtgørelser, hvori der laves aftaler mellem regeringer, som er relevante for alle områder af samarbejdet, såsom forvaltning, monitorering, internationalt samarbejde osv. Bekendtgørelserne er derfor en uundværlig

del af Vadehavets samlede beskyttelses- og forvaltningsordning, som regeringerne har forpligtet sig til, og som er politisk bindende for de relevante myndigheder i de tre lande.

På nationalt niveau er forvaltnings- og monitoreringsaktiviteter styret af kravene i de nationale forvaltningssystemer og den relevante EU-lovgivning.

Figur 7. Faserne i forvaltningscyklussen, som kræves for at få et effektivt forvaltningssystem (som defineret i § 111 i de operationelle retningslinjer for implementeringen af Verdensarvskonventionen), er tilpasset til Verdensarv Vadehavet ved at inkludere elementerne i hver fase. Liste over trilaterale planer, strategier og handleplaner, der støtter forvaltningen. Alle TWSC's forvaltningsplaner, visioner, strategier og handleplaner kan findes på www.waddensea-worldheritage.org.

Implementering

Trilaterale visioner, politikker og aftaler implementeres i de tre lande i overensstemmelse med deres lovgivning, forvaltningsstrukturer, politiske rammer og kulturer. Specifikke handleplaner og fælles projekter understøtter implementeringen på stedet, ved at præcisere hvem, hvor, hvornår og hvordan. Omvendt får TWSC's politiske beslutninger næring fra lokale og nationale tilgange og krav (se et eksempel i Boks 2).

eksempel på vellykket tværnationalt samarbejde, som har vist adskillige løsninger til at håndtere kystbeskyttelse og erosion på en bæredygtig måde i forbindelse med klimatilpasningsforanstaltninger. The Wadden Sea Flyway Initiative (WSFI, (Vadehavets Trækrute Initiativ)) samarbejder med partnere ud over det trilaterale samarbejde for i fællesskab at beskytte og forvalte de vigtige steder langs den Østatlantiske Trækrute (se Afsnit 6. Globale dimensioner).

Boks 2. Sælforvaltningsaftale

For eksempel underskrev de tre Vadehavslande Aftale om Beskyttelse af Sæler i Vadehavet (WSSA) i 1991 på grund af Vadehavets betydning for migrering af marint liv. WSSA repræsenterer den første regionale aftale, der blev lavet under FN's konvention om beskyttelse af migrerende arter af vilde dyr (CMS), og CWSS fungerer som sekretariatet. Målet med denne trilaterale miljømæssige aftale er at opnå tæt samarbejde om at nå og vedligeholde en gunstig bevaringsstatus for bestanden af spættede sæler i Vadehavet. WSSA indeholder bestemmelser om blandt andet forskning og overvågning, habitatbeskyttelse og bevidsthed resulterende i en stabil bestand af spættede sæler, der er genoprettet efter de to epidemier med Phocine morbillivirus, tidligere Phocine distemper virus (PDV), i 1988 og 2002. Den bagvedliggende ramme er Sælforvaltningsplanen (SMP), der revideres regelmæssigt og tilpasses til at afspejle nye udviklinger.

Eksempler på vellykkede fælles projekter, der støttede udviklingen, og nuværende implementering af Strategien for bæredygtig turisme, er Interreg-projekterne PROWAD³, PROWAD LINK⁴, Wadden Agenda og Wadden Agenda 2.0⁵ og NAKUWA⁶. Interreg-projektet 'Building with Nature'⁷ er et

Monitorering

Det trilaterale overvågningsprogram (TMAP) er en af hjørnestenene i TWSC og en forudsætning for optagelsen på Verdensarvslisten. Målene for den trilaterale Vadehavs-overvågning, vurdering og forskning er:

- At komme med en videnskabelig vurdering af økosystemets status,
- At vurdere status for implementeringen af Vadehavsplansens miljømæssige mål,
- At anvende miljømæssig overvågning og vurdering, for at leve op til UNESCO's forpligtelser for Verdensarven.

Evalueringsresultaterne præsenteres i periodiske Kvalitetsstatusrapporter (QSR), som udformes af TWSC-eksperter og uafhængige videnskabsfolk.

Derudover beder Verdensarvs-konventionen (Art. 29) staterne om at deltage i planmæssig, periodisk rapportering om implementeringen af Verdensarvs-konventionen. Rapporten indsendes hvert 6. år til Verdensarvs-komiteen (§ 199, operationelle retningslinjer for implementeringen af Verdensarvs-konventionen).

Endvidere er de tre lande som EU-medlemslande forpligtede til at overvåge bevarelsesstatus for alle levesteder og arter (§ 11 af Habitatsdirektivet) for det fælles gode (som angivet i Bilag I, II, IV og V) og fuglearter under Fuglebeskyttelsesdirektivet, såvel som status for havvand under Vandrammen og Havstrategidirektiverne.

Evaluering

Siden 1993 har TWSC mellem Danmark, Tyskland og Nederlandene periodisk produceret QSR'ere, med beskrivelse og

evaluering af den nuværende miljømæssige status for Vadehavet. QSR'erne identificerer ændringer i denne status og deres mulige konsekvenser, klassificerer bekymringsområder og tydeliggør mulige foranstaltninger, der kan forbedres, inklusive evaluering af mulig virkningsgrad af disse foranstaltninger. De indikerer også vidensgab. Mellem 1993 og 2022 er der produceret seks QSR'er. QSR'erne er del af TMAP. De nyeste QSR-rapporter udgives online⁸.

Derudover kan Verdensarvs-komiteen anmode staterne om at rapportere om status for bevarelsen af stedet gennem overvågningsproceduren (§ 169-176, operationelle retningslinjer for implementering af Verdensarvs-konventionen). I den reaktive monitoreringsprocedure skal staterne indsende specifikke rapporter og konsekvensanalyser hver gang exceptionelle omstændigheder indtræffer, eller arbejde påbegyndes, som kan have indvirkning på stedets Enestående Universelle Værdi eller dets bevarelsesstand (§ 172-173). Svar til Verdensarvscenterets anmodninger om oplysninger fra andre kilder end staterne (§ 174), sker i fællesskab mellem de tre Vadehavslande.

Verdensarvscenteret udvikler cyklisk regionale rapporter sammen med de periodiske rapporter⁹, som indsendes for hvert sted. Dette præsenteres for Verdensarvs-komiteen til

undersøgelse, bearbejdelse og formulering af anbefalinger.

Da det meste af Verdensarv Vadehavets område også er udpeget som EU Natura 2000-steder, skal hvert EU-medlemsland rapportere hvert 6. år om fremskridtene for implementeringen af Habitatsdirektivet, specifikt om bevaringsstatus og tendenser for naturtyper og arter (§ 17, Habitatsdirektivets rapportering), såvel som Fuglebeskyttelsesdirektivet, Vandrammedirektivet og Rammedirektivet for Havstrategi.

Feedback

Feedback som del af forvaltningscyklussen sker på alle niveauer af TWSC-strukturen (Afsnit 3.1. Struktur for trilateralt samarbejde og Figur A.1 i Bilag 1).

Feedback om en opgave, ekspert-, netværks- og arbejdsgrupper i TWSC deles mellem grupperne og Vadehavsbestyrelsen (WSB). TWSC-grupper mødes tre til fire gange om året, for at udveksle information, koordinere monitoreringen, vurdere resultater og rådgive om det videnskabelige grundlag for forvaltningen. WSB mødes mindst to gange om året.

De eksterne rådgivere i WSB, der repræsenterer Vadehavsforummet af interessenter, og Vadehavsteamet for Grønne NGO'er mødes mindst en gang om året for at udveksle og ko-

ordinere med deres sektor. De giver råd og feedback til WSB.

Under Vadehavskonferencerne, inklusive Vadehavets Videnskabelige Internationale Symposium (ISWSS), Ungdomskonferencen, Vadehavsdagen og andre tematiske seminarer, fremlægger forskningsmiljøet, site managers, Grønne NGO'er, interessenter og den yngre generation deres holdninger og råd om forvaltning og politiske beslutninger til det Trilaterale Ministerråd.

QSR's anbefalinger repræsenterer videnskabelig rådgivning til Det Trilaterale Ministerråd om prioriteringsudfordringer, der kræver yderligere indsats.

Det Trilaterale Ministerråd, der er TWSC's politiske, ansvarlige myndighed, mødes typisk hvert tredje til fjerde år på TGC, hvor implementering af planlægningsinstrumenterne skal vurderes i forhold til lovgivning og forvaltning, og for at prioritere de emner, der har behov for yderligere indsats. Det Trilaterale Ministerråds møder resulterer i Ministerråds-deklarationer og vedtagelsen af vedhæftede strategier og planer, der afslutter forvaltningscyklussen.

Siden Vadehavets optagelse, er statussen som Verdensarvssted blevet en integreret del af alle faserne i Vadehavets forvaltningscyklusser.

AFSNIT 4

SÅRBARHED OVER FOR OG TILPASNING TIL KLIMAFORANDRINGER

4.1 Stressfaktorer for klimaet i Vadehavet

Tre store forventede klimapåvirkninger er blevet identificeret for Vadehavets OUV, for de næste 50 til 100 år, ved at anvende indekset for klimasårbarheds (CVI) hurtige evalueringsmetode: 1) udvikling i temperatur (luft og/eller vand), 2) ekstreme temperaturhændelser og 3) stigning i havniveau (se CVI-rapporten¹⁰). I et "business as usual"-scenarie, der repræsenterer det mest sandsynlige resultat af nuværende politikker om udledning af drivhusgasser på verdensplan, blev sårbarheden for OUV vurderet til at være høj, hvilket betyder, at der er potentiale for store tab eller voldsomme ændringer i størstedelen af de vigtigste værdier, der udtrykker OUV. Forøgede stigninger i havniveauet kan påvirke strukturen, funktionerne og den særegne biodiversitet i Vadehavets økosystem alvorligt. Som underbygget i trilaterale rapporter i tidligere arbejdsgrupper om kystbeskyttelse og havniveauanstigning i Vadehavet (2005¹¹ og 2010¹²), kan vold-

somme stigninger i havniveauet føre til betydelig reduktion i tidevandsområder og saltmarker såvel som i sikkerheden for regionens beboere. Derudover kan klimaforandringer påvirke den nuværende fordeling og overflod af arter hårdt. Tilstrækkelig ferskvandstilgængelighed i vækstsæsonen, og som input til å- og flodmundingsområderne, bør ikke overses. Yderligere klimastressfaktorer (såsom nedbørstendens, stormflod, forsuring af havene) kan også påvirke OUV.

4.2 Aftaler om tilpasning og afbødning

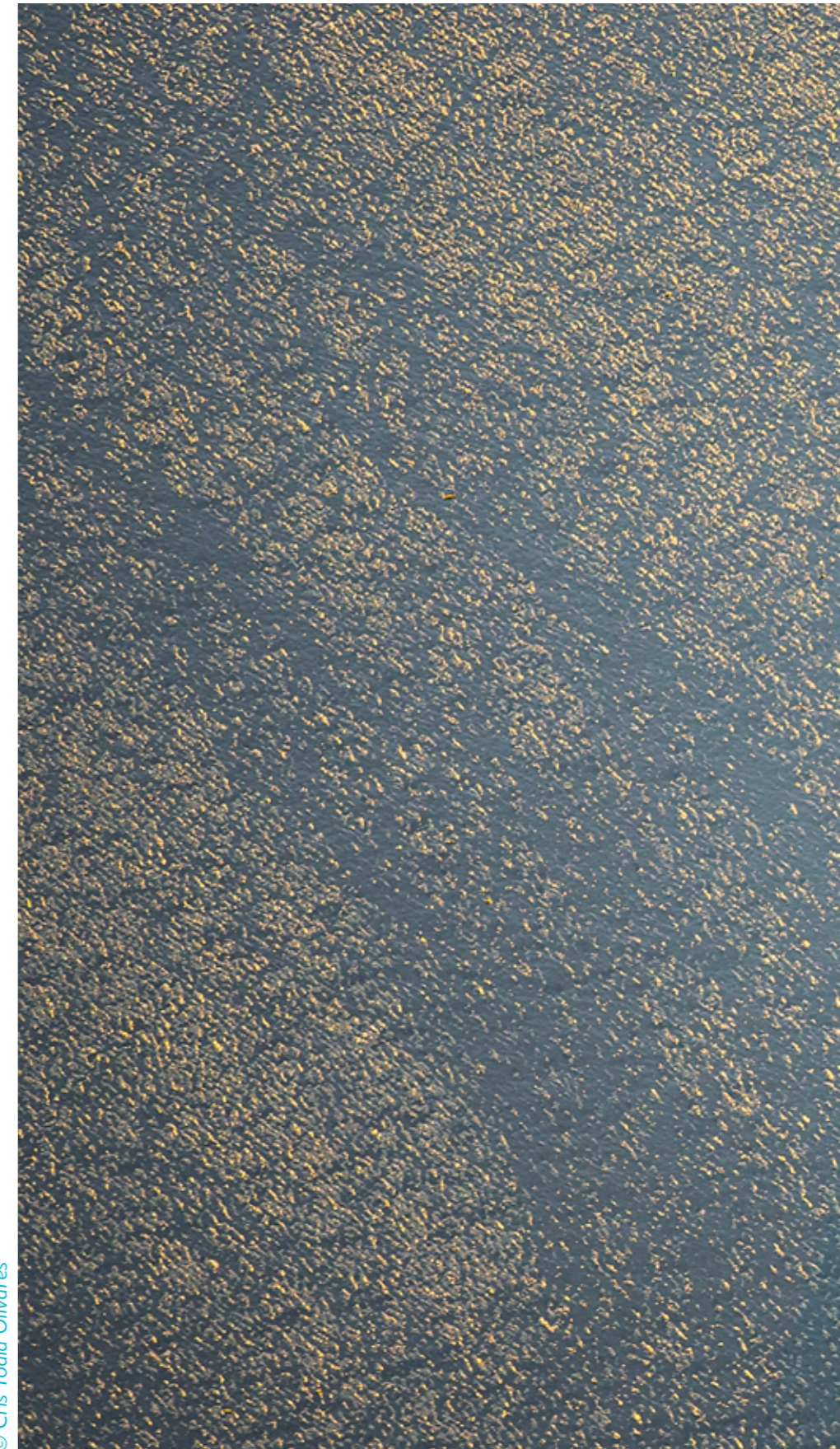
Tilpasningsforanstaltninger i Vadehavet styres af den Trilaterale Klimatilpasningsstrategi¹³, som blev vedtaget af de ansvarlige ministre på baggrund af disse konsekvenser på den 12. Trilaterale regeringskonference for beskyttelse af Vadehavet i Tønder, Danmark i 2014. Målet med denne strategi er at forbedre og fremme politikker og foranstaltninger, som er nødvendige for at øge Vadehavets naturlige robusthed. En trilateral

ekspertgruppe evaluerer de mulige konsekvenser af klimaforandringer, og ser på mulige strategier for tilpasning i Vadehavsregionen. For at kunne modvirke eller minimere disse konsekvenser så meget som muligt, overvejes syv strategiske målsætninger og vejledende principper, såsom anvendelsen af naturlige dynamikker og fleksibilitet, sammenkobling af habitater såvel som stedspecifikke tilgange, trilateralt samarbejde med langsigtet planlægning og den deltagende tilgang. De syv principper bliver anvendt i en lang række projekter og politikker i det trilaterale Vadehavsområde. Implementeringen af strategien fokuserer på trilateralt samarbejde, ikke kun i forhold til anvendelsen af foranstaltninger, men også på lovområder og forvaltning, monitorering og evaluering og kommunikation og uddannelse. Der er særlig opmærksomhed på stigning af havniveauet og øgede hav- og lufttemperaturer, hvilket også understreges af procesresultaterne for CVI.

Reaktioner på tilpasning af stigning i havniveauet bygger på lokalt og regionalt etableret videnskabelig og teknisk støtte. Disse kan have afgørende indflydelse på OUV, da de højest sandsynligt vil føre til en stigning i aktiviteter for kystbeskyttelse mod erosion og oversvømmelse, såsom forstærkning af diger og sandfodring.

For nuværende kendes kun få muligheder for tilpasning, og færdige løsninger på tilpasning til stigning i luft- og vandtemperaturer eller ekstreme temperaturhændelser er utilstrækkelige, hvorfor det er nødvendigt at skaffe mere viden for at udvikle flere forvaltningsmuligheder.

Det er essentielt for bekæmpelsen af konsekvenserne af klimaforandringer, at de sker gennem lokale og globale afbødende foranstaltninger, såsom CO₂-reduktion som indskrevet i Paris-aftalen om klimaforandringer i 2016 og konkretiseret i EU's CO₂-reduktionsmål. Risikobegrænsende foranstaltninger i Vadehavet sigter mod at udvikle Vadehavsregionen til et CO₂-neutralt område, som anført i Sild-deklarationen allerede i 2010. Dermed aftalte TWSC at "støtte de globale og nationale bestræbelser på at afbøde årsagerne til klimaændringer på regionalt plan ved især at opfordre lokale og regionale kompetente myndigheder og interessenter". Politikker og indsatser for CO₂-reduktion på nationalt og regionalt niveau

inkluderer overgangen til vedvarende energi. Fokus vil være på støtte til risikobegrænsende foranstaltninger og initiativer, der bidrager til dekarbonisering uden at udfordre beskyttelsen af OUV'en og dens nøglefunktioner.

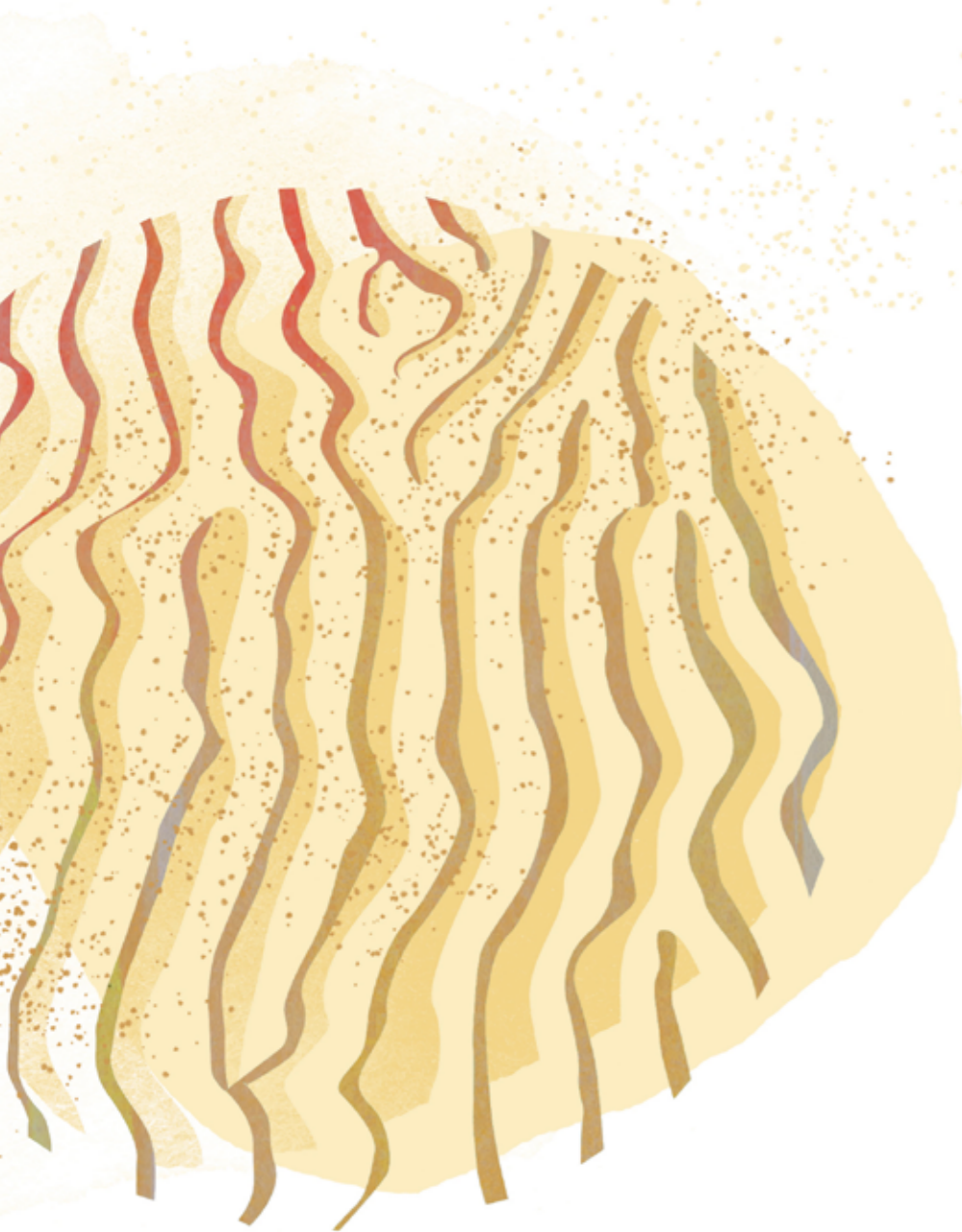
Potentielle konflikter og muligheder relateret til kystbeskyttelse mod erosion og oversvømmelse og vedvarende energi behandles i Afsnit 5.

4.3 Forslag til forvaltningsaktiviteter

- Stimulere og vedligeholde trilateral videndeling og tværfaglige diskussioner om, blandt andet: Bedste praksis for tilpasning til klimaforandringer, projekter til genopretning og forbedring af truede habitater som en tilpasningsforanstaltning, metoder til at begrænse skade eller forhindre negativ påvirkning fra klimaforandringer på OUV, de akkumulerede og samlede konsekvenser fra både klimaforandringer og menneskers brug til at vejlede tilladelsesprocedurer, tilbagetrækning af vand og vandforvaltning på øerne, forbedre kendskabet til de mulige konsekvenser af klimaforandringer på økonomiske, sociale og kulturelle forhold.
- Integrere og strømline den Trilaterale Klimatilpasningsstrategi i alle aktivitetsområder og gøre den offentligt kendt.
- Fortsat overvåge den Trilaterale Klimatilpasningsstrategi og forankre resultaterne i langsigtede trilaterale klimaforandringsspolitikker.
- Forbedre kommunikation om OUV's hovedværdier og klimaforandringernes påvirkning på Vadehavets evne til at levere økosystemtjenester i forhold til økonomiske, sociale og kulturelle værdier.
- Styrke støtten til initiativer, der sigter mod at reducere Vadehavsregionens CO₂-emissioner for at bidrage til EU's overordnede CO₂-reduktionsmål, især dekarboniseringen af energisektoren, trafiksektoren og turismesektoren og også stræbe efter at påtage sig en pionerrolle i denne henseende som en del af deres eget ansvar som site management operatører.
- Udforske og understrege potentialet i typiske Vadehavshabitater som "blåt kulstof"-økosystemer for at bidrage til naturlig CO₂-binding (f.eks. saltmarsk, sedimenter), samtidig med at der tages højde for menneskeskabte belastninger, der kan påvirke disse processer. Dette kan omfatte naturbaserede løsninger til kystbeskyttelse, på grund af deres evne til at handle i synergi med blåt kulstof, biodiversitetssikring og kystbeskyttelse.

AFSNIT 5

VEJEN TIL BÆREDYGTIG FORVALTNING AF VADEHAVET

Verdensarvskonventionen (1972) forpligter hver deltagerstat til at sikre beskyttelse, bevaring, præsentation og/eller pleje af kultur- og naturarven for fremtidige generationer. Siden begyndelsen har målet for TWSC været at beskytte Vadehavet. I Fælleserklæringen (2010) fornyede regeringerne for landende, der grænser op til Vadehavet, deres engagement til at fortsætte med at forvalte Vadehavet som et sammenhængende område med sin naturlige, landskabsmæssige og kulturelle værdi for Verdensarven, til fordel for nuværende og fremtidige generationer. Som anført i Vadehavsplanen (2010), som den fælles aftalte politik og forvaltningsplan, skal menneskelige aktiviteter i økosystemet forvaltes for alle forhold: Arter, habitater, processer og interaktioner.

SIMP'en bør implementeres som et strategisk værktøj til beslutningstagning, der letter en strategisk, proaktiv og kollaborativ international forvaltningstilgang til opretholdelse af OUV og adressering af de forskellige identificerede belastninger og trusler, herunder potentielle kumulative virkninger.

Den effektive forvaltning af Vadehavet skal sikre bevarelsen af naturen og en tilgang til økosystemet, der integrerer forvaltningen af eksisterende, beskyttede

områder med andre nøgleaktiviteter, der måtte påvirke stedet, inklusive de vigtigste økonomiske aktiviteter, mens beskyttelsen af OUV stadig opretholdes. Fiskeri, turisme, søfart og havne, energi og kystbeskyttelse er nogle af de vigtigste socioøkonomiske faktorer i regionen. Disse aktiviteter bidrager ikke kun til at bevare arbejdspladser i regionen, men giver også regional fødevarerikkerhed, beskytter lokalbefolkningen mod kystoversvømmelser og erosion, spiller en vigtig rolle i maritim handel og transport, og leverer energi. Ikke desto mindre identificerer OUV-erklæringen disse som centrale trusler, der kræver løbende opmærksomhed.

Menneskelige anvendelser inden for Vadehavets Verdensarvsområde, og det omkringliggende område, er reguleret gennem eksisterende beskyttelsesordninger. Men stressfaktorer fra hovedpunkterne (kan) interagere og kombineres over tid med, hinanden og med klimaændringseffekter, hvilket forårsager kumulative påvirkninger af havmiljøet. Vurdering og styring af kumulative effekter kræver tværsektorielle og tværfaglige overvejelser og udvekslinger.

Civilsamfundets deltagelse i beskyttelse og bæredygtig anvendelse af Vadehavsregionen faciliteres af de Grønne NGO'er: Vadehavsforum (WSF) og Vadehavsteamet (WST). Partnerskabs-hubben understøtter

og faciliterer engagement på trilateralt niveau mellem civilsamfundet, forskellige sektorer, site management, videnskab og forskning og politik, blandt andet gennem konkrete projekter.

Dette afsnit indeholder de målsætninger, der sætter ambitionsniveauet for hvert af de fem hovedpunkter, og en opsummerende beskrivelse af de væsentligste risici som en mulighed for, at noget, der er forbundet med disse hovedpunkter, kan ske og vil medføre en negativ indvirkning på OUV. Det muliggørende miljø, herunder grundlæggende aftaler og fælles strategier, som udgør en gunstig og ledende ramme for fremtidige handlinger. Endelig skitseres aktiviteter rettet mod at vedligeholde og forbedre OUV af Verdensarv Vadehavet for alle hovedpunkter baseret på site managers, eksperternes og politiske beslutningstageres forslag. De beskrevne aktiviteter bør udføres inden for TWSC i samarbejde med kompetente myndigheder og relevante interessenter. Under implementering af aktiviteterne, skal de nuværende standarder opretholdes eller, hvis nødvendigt, forbedres for at bevare og forbedre områdets OUV. Implementeringen af aktiviteterne skal på ingen måde føre til en forringelse af eksisterende standarder.

Fælles for alle fem hovedpunkters aktiviteter er:

- Trilateral videndeling og

bedste praksis for at fremme forvaltningen af naturbevarelse, og conservation management, og

- øget kendskab/støtte.

Disse har været afgørende for TWSC i årtier og fortsætter med at være vigtige. Trilateral videndeling bidrager til at føre trilaterale erfaringer sammen, for at opbygge fælles tilgange og dermed styrke Samarbejdets fælles argumenter for naturbevarelse. Udveksling af bedste praksis på trilateralt niveau bidrager til en hurtig identifikation af de mest gavnlige aktiviteter for naturbevarelse. Konsekvent og løbende bevidstgørelse og opmærksomhedsskabelse kan påvirke aktiviteter og adfærd til fordel for bevarelse af Vadehavets OUV. Trilateral videndeling og opmærksomhedsskabende aktiviteter skal fortsat forbedres for at tilpasse dem til tematiske såvel som teknologiske og samfundsmæssige forandringer.

5.1 Hovedpunkt fiskeri

Formål

Yderligere arbejde frem mod bæredygtige fiskeripraksisser, som ikke har nogen negativ indvirkning på Verdensarven Vadehavets Enestående Universelle Værdi. Principper som konsekvensanalyser, bedste praksis, lukkede områder, overvågning og kontrol, bestandsvurdering, bedste tilgængelige viden og "learning by doing", kan være effektive værktøjer. Målet er at styrke vidensgrundlaget og innovative teknikker under hensyntagen til, at den eksisterende naturbeskyttelsesstandard bør opretholdes eller forbedres.

Primære risici

- Væsentlig skade på habitater og arter på grund af fiskeri- og marine vandkulturaktiviteter, inklusive bifangst og overfiskeri, udtømning på tværs af fødenettet, ødelæggelse af habitater, negative konsekvenser af menneskeskabte ikke-hjemmehørende arter, affaldsforurening, undervandsstøj og nedsat genkoloniseringsmuligheder for opbygning af rev (f.eks. Sabellaria orme) og andre arter.
- Skade på sårbare økosystemer, levesteder, fødenet og arter på grund af kumulative virkninger, herunder påvirkninger fra fiskeriaktiviteter i lukkede områder inden for Verdensarv Vadehavet.
- Klimadrevet stigning i fisketrykket i Vadehavet på grund af intensivering af arealanvendelsen f.eks. ved udvidelse af vindmølleparker og andre anvendelser i havområderne, og biologiske ændringer drevet af temperaturstigninger f.eks. tilstedeværelse af nye arter, arters rumlige udbredelse og habitat anvendelse.

At hjælpe miljøet

- EU's fælles fiskeripolitik, nationale love, regler og aftaler med fiskerisektorerne.
- Trilateralt aftalt Ramme for Bæredygtigt Fiskeri (Bilag 3, Tønder-deklarationen 2014).
- Eksisterende, effektive og gode nationale og trilaterale eksempler fra fiskeri- og akvakulturforvaltning i samarbejde med de kompetente myndigheder, f.eks. lukkede områder for fiskeri, opkøb af fisketegn, brug af sinet, de minimis-regulering i krabbefiskeri, frivilligt afkald på dolly ropes, kan bidrage til læring.
- Certificeringsordninger, f.eks. Marine Stewardship Council (MSC), herunder forpligtelsen til at undgå sårbare områder, så snart de er blevet identificeret.
- Studier af de miljømæssige påvirkninger og projekter om bedste praksis, tværgående forskning og anvendelse af resultaterne i forvaltningen.

Aktiviteter

1 TWSC stimulerer og faciliterer udveksling af information, viden, bedste praksis, forvaltningserfaringer om indsatsområder, der er særligt vigtige for deres potentielle indvirkning på Verdensarvsstedet Vadehavet, samtidig med at man fastholder et overblik over andre eksisterende grupper, der behandler fiskeri og akvakultur på lokalt, nationalt og regionalt niveau. Resultatet af en sådan tematisk udveksling kan føre til, hvor det er velegnet, at identificere og udvikle pilotundersøgelser og konkrete foranstaltninger, samtidig med at de relevante myndigheder samt interessenter såsom fiskerisektoren, Grønne NGO'er og site managers inddrages. **Mulige emner til dialogprocessen.**

Mulige emner i dialogprocessen:

- A.** Forvaltningsindsatser for fiskeri, inklusive fælles forvaltning af fiskeriaktiviteter, konsekvenserne af at implementere forvaltningsindsatser og bestemmelser såsom lukkede områder, beskyttelse af opvækstområder, og fredede områder for fisk.
- B.** Scenarier og risikoanalyse af skiftende fiskeområder i konteksten af nuværende og fremtidig EEZ anvendelsesudvidelse.
- C.** Fiskeriteknikker, der er kompatible med økosystemet (resultater af projekter).

- D.** Tilladelsesprocedurer, effektive kontrolmekanismer og fremtidige udviklinger i fiskeriet, inklusive mulighederne ved digitale metoder.
- E.** Afbødning, håndtering og monitorering af bifangst af for små målarter (f.eks. fladfisk, brune rejer) og ikke-målarter (f.eks. hvirvelløse dyr, beskyttede arter, migrerende fisk, hajer, rokker osv.), forbedring af manipuleringsprocedurer for at sætte bifangst ud i live.
- F.** Rekreativt fiskeri (status og betydning, inklusive miljømæssig påvirkning og bedste praksis).

2 TWSC, i dialog med de kompetente myndigheder for fiskeri, sektorrepræsentanter og Grønne NGO'er på trilateralt niveau, skal fremme implementeringen af Rammen for Bæredygtigt Fiskeri (2014). Dette bør ske i en samarbejdstilgang, som er velkoordineret med andre eksisterende organer og udvalg, der behandler fiskeri og akvakultur på internationalt, nationalt og regionalt plan.

3 TWSC, i samarbejde med fiskeskoler, skal fortsætte med at forbedre kendskabet til Verdensarv Vadehavets værdier og sårbarhed, videnskabeligt grundlag, placering og målsætninger for lukkede områder, økosystemkompatible og bæredygtige fisketeknikker og fiskeredskaber, affaldsforebyggelse og de potentielle problemer forbundet med havaffald (f.eks. mistede

redskaber, dolly ropes) og fiskeriets betydning for lokal og bæredygtig fødevarer sikkerhed. Dette kan ledsages af oplysninger til den bredere befolkning gennem besøgs- og informationscentre, og den Internationale vadehavsskoles (IWSS) arbejde.

4 TWSC, gennem de trilaterale grupper, der er ansvarlige for videnskab og fiskeri, skal igangsætte fiskeriforskningsprojekter, herunder:

- A.** Opfordre den videnskabelige sektor, fiskerisektoren og site managers til at udvikle og afprøve nye metoder og fremgangsmåder på områder med eksisterende/nuværende fiskeri, f.eks. promovning af bæredygtige og økosystemkompatible fisketeknikker og fremgangsmåder, med det formål at reducere konsekvenserne for havbunden og bifangst.
- B.** Forskning i effekten af lukkede områder.
- C.** Deling af den opnåede viden for at fremme dens implementering.

5 TWSC skal gennem de trilaterale grupper, der er ansvarlige for videnskab og fisk, iværksætte forskning i fiskeøkologi (f.eks. populationens kvantitet og kvalitet, økosystemfunktion, lukkede områder, børnehavefunktion for unge fisk, truede arter, historiske arter og levesteder, fødenet) for at støtte OUV og en bæredygtig forvaltning.

6 TWSC skal udarbejde en koordineret tilgang til at bidrage til at nå målene i EU's biodiversitetsstrategi for 2030 i henhold til en nationalt baseret fortolkning af nøgleelementer heri og i overensstemmelse med Wilhelmshaven-erklæringen 2022.

7 TWSC skal indsamle relevante oplysninger om de vigtigste typer af fiskeri og de potentielle fremtidige typer af fiskeri i Vadehavet, specielt rejefiskeriet og fiskeri af blåmuslinger (og andre former for fiskeri med potentielt negative konsekvenser for økosystemet eller arter), der indsamles af de nationale kompetente fiskerimyndigheder. Dette bør suppleres af geografisk og lovgivningsmæssig information om lukkede områder inden for Verdensarv Vadehavet. Den indsamlede information, der kan forvaltes af CWSS, vil især fungere som grundlag for udvælgelsen af emner og bedømmelse af hensigtsmæssigheden for komplementære tilgange, der skal forfølges for udveksling på trilateralt niveau, for at fremme implementeringen af Rammen for Bæredygtigt Fiskeri. Den indsamlede information kan også bidrage til at indgå i trilaterale og nationale diskussioner om implementeringen af EU's biodiversitetsstrategi for 2030 for at skabe et økologisk sammenhængende netværk bestående af strengt beskyttede områder.

5.2 Hovedpunkt turisme

Bæredygtig turisme i og omkring Verdensarv Vadehavet inkluderer en række forhold fra de tilbudte ydelser i regionen (dvs. indkvartering, offentlig transport), naturoplevelse, sundhed og trivselsaktiviteter, destinationsmarketing, certificering og promovning af bæredygtige tilbud, kommunikation, såvel som forvaltning for at undgå negative konsekvenser og for at promovere bevarelsen af Vadehavets økosystem. I SIMPen fokuserer de aftalte aktiviteter på naturbevaringsaspektet i det holistiske syn på bæredygtighed, men man inddrager også aspekter for at fremme og bevare den kulturelle identitet, autenticitet og livskvalitet for de mennesker, der bor i og omkring Verdensarvsstedet Vadehavet.

Formål

Bevare og øge støtten fra besøgende og lokale beboere, lokale iværksættere, destinationsmarketing-organisationer og andre interessenter i turistsektoren for naturbevarelse ved at fortsætte med at støtte implementeringen af Strategien for bæredygtig turisme og den respektive handleplan inden for fagområderne: Turistaktiviteter og naturbevarelse, One World Heritage-destination, transport, indkvartering og gastronomi, miljømæssig uddannelse og fortolkning og kapacitetsopbygning og at forhøje standarder i den samarbejdsorienterede tilgang.

Primære risici

- Negative konsekvenser af eksisterende turistaktiviteter, i udpræget grad, dem, med høj-intensivt pres på fauna, flora og habitater i Vadehavet, herunder emissioner og forurening.
- Miljømæssige skader forårsaget af turistinfrastrukturen i Verdensarv Vadehavet og den tilstødende region.
- Forstyrrelser forårsaget af fremtidige tendenser i rekreative aktiviteter og sport.
- Pres på økosystemet på grund af fremtidig vækst i antallet af gæster og/eller det associerede rumlige krav.

At hjælpe miljøet

- Eksisterende trilateral Strategi for bæredygtig turisme (bilag 1, Tønder-erklæringen 2014) og handlingsplan, som værktøjer til implementering af Strategien, på trilateralt niveau, udviklet af TWSC sammen med interessenter og Grønne NGO'er.
- Den trilaterale netværksgruppe, inklusive interessenter og Grønne NGO'er, har i flere år samarbejdet om implementeringen af Strategien og koordinerer de planmæssige opdateringer af handleplanen.
- Turistpartnere i de tre lande støtter miljøuddannelse og bevidstgørelse i forhold til Vadehavet.
- Deling af eksisterende nationale erfaringer og bedste praksis.
- Besøgscentre og anden information og uddannelsesfaciliteter, skovfogeder og Grønne NGO'er, der støtter besøgendes naturvenlige adfærd
- Eksisterende projekter, der støtter internationalt samarbejde og udveksling.

Aktiviteter

1 TWSC skal **fortsætte med at forbedre kendskabet** til Verdensarv Vadehavets miljø, passende adfærd i området og motivationerne til at bevare eller forbedre den miljømæssige kvalitet **ved at give konsistent information om stederne**, gennem besøgscentre, skovfoged tjenester og partnerskabsprogrammer.

2 Afhængig af deres specifikke kompetencer i de tre lande, **fortsætte med eller begynde at knytte site managers sammen med Strategien for bæredygtig turisme** for at tilføje deres kendskab til naturbevarelse. Hvis nødvendigt kan man bede dem om at rådgive om effektiviteten af nuværende nationale/lokale politikker inden for bæredygtig turisme. I inddragelsen af site managers, målrettes deres ekspertise på området og deres landespecifikke rolle ved at monitorere, forvalte besøgende, overvågning og håndhævelse. **Ønskede resultater kan være, hvor tilstrækkeligt eller nødvendigt, forbedring af besøgsforvaltning eller lokalplaner, med forbehold for at eksisterende standarder for naturbevarelse skal opretholdes eller forbedres.**

3 TWSC skal, gennem den ansvarlige trilaterale gruppe, **styrke initiativer med internationalt samarbejde for at støtte naturbevarelsesaspektet** af bæredygtig turisme ved at:

- A. Adressere manglende kendskab vedrørende konsekvenser af turisme på OUV, bl.a. gennem forskningsprojekter.
  - B. Analysere eksisterende, nationale overvågningsdata i forhold til konsekvenser af turisme og med hensyn til de kumulative konsekvenser (krav i Habitatsdirektivet i forbindelse med ansøgning om tilladelse til projekter eller planer).
  - C. Opmuntre og støtte lokalsamfund og turistinteressenter til at vurdere turismens lokale/regionale indvirkning på OUV'en såvel som på yderligere miljømæssige, socio-kulturelle og økonomiske værdier, f.eks. ved at bruge "Wadden Sea Tourism Radar"¹⁴.
  - D. Udvikling af passende trilaterale værktøjer, der skal støtte besøgendes forståelse af passende og krævet adfærd i naturen og over for dyrelivet, samtidig med at naturoplevelsen er mulig,
- E. Forbedring af Verdensarv Vadehavets brand-synlighed med en understregning af, at det fremmer naturbeskyttelse gennem ansvarlige turistpraksisser og er i overensstemmelse med "Strategien for bæredygtig turisme" og handleplanen,
  - F. Fremme koordineringen af forskellige over-regionale og regionale projekter og aktiviteter.
  - G. Udveksling af information om trænings- og uddannelsesinitiativer.
  - H. Styrkelse og udvidelse af kommunikationen og samarbejdet med myndighederne, styrelser og små og mellemstore virksomheder (SME) med ansvar for turistaktiviteter.
  - I. Styrkelse af tværfaglig dialog og forskning mellem naturvidenskaben og samfundsvidenskaben om værdier i naturbevarelse, forvaltning af beskyttede områder og bæredygtig udvikling.

5.3 Hovedpunkt skibsfart og havne

Formål

Forbedre skibssikkerheden yderligere, ved at bygge på den relativt høje status for forebyggelse af ulykker, beredskab og nødberedskab, og fremme naturvenlige og klimaneutrale operationer, herunder vedligeholdelse af havne med reduceret pres på miljøet, og øge bevidstheden, uddannelse og samarbejde i en samarbejdsrelateret tilgang på trilateralt niveau.

Primære risici

- Skibsuheld, der resulterer i udledning af forurenende stoffer.
- Forurening fra vedvarende skibsfartsaktivitet inklusive gasemissioner, scrubber-vaskevand, brugen af dispergeringsmidler i redningsaktioner og introduktionen af fremmede arter, specielt via ballastvand og biofouling.
- Forstyrrelser forårsaget af undervandsstøj fra skibe og fysiske påvirkninger fra påsejling af havpattedyr og fortrængning på grund af visuelle forstyrrelser.
- Forstyrrelse af naturlige dynamiske processer, som følge af f.eks. uddybning og bortskaffelse af sediment eller ved havneudvidelse.
- Forstyrrelser, uheld (kollisioner) og andre negative konsekvenser på grund af skibstrafik, inklusive vandspor.

At hjælpe miljøet

- Vadehavet er et særligt følsomt havområde (Particularly Sensitive Sea Area, PSSA).
- TWSC's operationelle planer for Vadehavets PSSA har til formål at forbedre forebyggelsen af uheld, den operationelle forurening, kendskab og uddannelse, nødberedskab og respons og samarbejde.
- Som kontraktparter af OSPAR-konventionen er de tre Vadehavslande forpligtet til at anvende Best Available Techniques (BAT) og Best Environmental Practice (BEP) inklusive, hvor hensigtsmæssigt, ren teknologi, i deres bestræbelser på at forebygge og forhindre havforurening.
- TWSC, sammen med Vadehavsforum, relevante myndigheder, Grønne NGO'er og andre partnere, faciliterer trilateral dialog om klima- og naturvenlig skibsfart i det trilaterale Vadehav.

Aktiviteter

1 TWSC skal i samarbejde med de kompetente, nationale myndigheder **diskutere yderligere implementering af de operationelle planer for Vadehavet PSSA** (Bilag 5, Tønder-deklarationen 2014), inklusive de udfordringer, der er foreslået af site managers, Grønne NGO'er og kommuner og en vurdering af mulighederne, for at reagere på uheld på havet i hvert land.

2 TWSC skal **stimulere og facilitere trilateral udveksling og dialog** mellem site managers og involvere eksperter, institutioner og branchen, der f.eks. arbejder med følgende punkter a. til g. (nedenfor) med direkte indvirkning på Verdensarv Vadehavet og dets hovedværdier og tage andre igangværende initiativer og grupper på nationalt og regionalt niveau i betragtning (såsom f.eks. MSFD-grupper, der arbejder med undervandsstøj, fartgrænser, definition af Good Environmental Descriptors for undervandsstøj, OSPAR-grupper, der arbejder med bestemmelser for sedimentbevægelser). Denne trilaterale **udveksling kan resultere i identifikation af prioriteter, der skal adresseres med beslægtede sektorer, specifikke produkter, der er relevante for site managers eller i tekniske papirer, der giver rådgivning, og efterfølgende i implementeringen af foranstaltninger:**

- A.** Indførelse af hastighedsgrænser for at begrænse emissioner, undervandsstøj og forstyrrelser, hvis de ikke er på plads eller er utilstrækkelige.
- B.** Skabe incitament og styrke reguleringen for et miljøvenligt design og dekarbonisering af skibsfartssektoren i Vadehavet for at undgå f.eks. drivhusgas- og støjemissioner (bemærk initiativer og regler på EU- og internationalt plan) ved at stimulere dekarbonisering af færger og kystfart.
- C.** Forskning for at reducere virkningerne af undervandsstøj på havdyr (især på dårligt undersøgte arter såsom dykkende fugle, fisk og hvirvelløse dyr).
- D.** Udvikle naturvenlige navigationsretningslinjer for skibstrafikken i hele Vadehavet under hensyntagen til de respektive, gældende regler.
- E.** Forskning, udveksling og støtte til naturvenlige praksisser for udgravning af sejlrender og udgravning af Vadehavets havne og relateret bortskaffelse (eksisterende bestemmelser, studier, gode praksisser), hvor udgravning og bortskaffelse er uundgåelig.
- F.** Identificering af og forskning i potentielle konsekvenser af klimaforandringer og tilpasningsstrategier for skibsfart og havne i forhold til Vadehavets OUV.

G. Fordele ved Vadehavets PSSA under rammen af IMO inklusive Associerede beskyttelsesforanstaltninger og operationelle planer.

3 **Site managers skal deltage som interessenter i trilaterale initiativer**, der involverer skibsfartsmyndigheder, skibsredere, søfarendes organisationer og havneoperatører, Vadehavsforum og Vadehavsteamet af miljøorienterede NGO'er, **for at diskutere særlige prioriteter og udforske muligheder for implementering og/eller gøre brug af:**

- A.** Bedste praksis (fremvise eksemplariske tilfælde af miljøvenlige praksisser på skibe og i havne f.eks. vedrørende forebyggelse og kontrol af spredning af invasive arter - i rekreativ og kommerciel skibsfart -, miljøvenlige havne);
- B.** Effektiv skibstrafik og container sporingsystemer og monitorering.
- C.** Internationale standarder vedrørende f.eks. sikkerhed, fartgrænser og forurening.
- D.** Frivillig god forvaltningspraksis for at fremhæve bedste praksis for et Verdensarvssted.

4 TWSC skal, i kommunikation med de kompetente myndigheder, site managers og interessenter, **øge kendskab og uddannelse** blandt interessenter i skibsfart og havne om f.eks. Verdensarv Vadehavets værdier og sårbarhed, bedste praksis, eksisterende love og standarder for sikkerhed, fartgrænser/lokalplaner, forurening, introduktion af invasive arter.

5.4 Hovedpunkt energi

Formål

Optrapning af anvendelsen af bedste praksis for at beskytte Vadehavet, for at støtte omstillingen til naturvenlige energikilder og for at sørge for, at de højeste, mulige, miljømæssige standarder anvendes af alle tre lande i samarbejde med energisektoren.

Primære risici

- Svækkelse af habitater (især havbunden) og forstyrrelser af naturlige processer inden for Verdensarv Vadehavet på grund af kabel- og rørledning og drift.
- Forstyrrelser af de naturlige trækruter såvel som fastlandsområder for yngle-, raste- og trækfugle, samt øget risiko for kollision nær Verdensarv Vadehavet og igangværende aktiviteter, inklusive risiko for uheld som resulterende i udledning af skadelige stoffer.
- Fremtidig kraftig stigning i antallet og tætheden af energianlæg og infrastruktur, inklusive øget vedligeholdelse og forsyningstrafik for at imødekomme de stigende mål for energioplægning, vil forøge risiciene for - f.eks. forstyrrelser, tab af levesteder, kollisioner, støj - inden for Verdensarv Vadehavet og i tilstødende områder.
- Synkning i jordoverfladen grundet gasudforskning og saltudvinding kan påvirke levesteder og arter, og i fremtiden kan konsekvenserne blive forværret af havstigning.
- Ukendte effekter af nye typer energiproduktion og -transmission, herunder brintproduktion, -transport og -lagring og potentiel kulstoffangst og -lagring, under deres konstruktion og drift i og nær Verdensarv Vadehavet, herunder risikoen for ulykker med skadelige stoffer.

At hjælpe miljøet

- Eksisterende, trilateral aftale (i WSP 2010 og Nomineringsansøgningen om Verdensarv), der forbyder opsætning af vindmøller og installationer til olie og gas, og som ikke tillader efterforskning efter olie og gas og udnyttelse i Verdensarv-området.
- Eksisterende, trilateral aftale understøtter globale og nationale indsatser for at afbøde årsager til klimaforandringer på regionalt niveau og for at arbejde hen imod en CO₂-neutral Vadehavsregion (Sild-deklarationen 2010).

Aktiviteter

1 Site managers skal **forbedre og opretholde dialog og samarbejde** med instanser, energiselskaber og myndigheder, som er ansvarlige for den fysiske planlægning og det tekniske design for at:

A. Få kendskab i tide til fremtidige planer og projekter relateret til energiomstilling nær Verdensarv Vadehavet og deltage tidligt i processen med planlægning og design af projekter.

B. Bruge mulighederne for at planlægge og designe nye projekter for at fremme bedste praksis i forhold til at reducere påvirkningerne fra f.eks. mulige tekniske nedlukninger i tider med store træk af fugle eller flagermus, udledning af lys og støj, implementering af bufferzoner og funktionelle sikkerhedsafstande.

C. Indsamle erfaringer fra de mest avancerede projekter og fra pilotprojekter og dele denne viden trilateralt.

2 TWSC skal facilitere **trilaterale udvekslinger i faste intervaller** for site managers, der involverer eksperter og/eller institutioner, som arbejder med f.eks. de følgende punkter med direkte indvirkning på Verdensarv Vadehavet og dets hovedværdier. Denne trilaterale **udveksling kan resultere i identificeringen af prioriteter**, der skal diskuteres med instanser, energiselskaber og myndigheder, som er ansvarlige for den fysiske planlægning og det tekniske design **eller i tekniske rapporter, der rådgiver om:**

A. Kabel- og rørledningsudlægning: Optimering af følsom ruteføring, lægningsteknikker, kabeldesign, vedligeholdelse, kablers størrelse med henblik på at reducere antallet af dem, forskning i kumulative effekter, anvendelse af VVM- og SMV-lovgivningen og undgå og afbøde af virkningerne af den kommende planlægning og bygning af nye undersøiske kabler og rørledninger. Denne udveksling kan føre til udviklingen af en fælles Værktøjskasse til afbødning (Mitigation Toolbox) og forbedret, international koordinering af integrerede netværk og sammenkoblinger, som en yderligere udvikling af §29 fra Leeuwarden-erklæringen 2018.

B. Potentielle påvirkninger fra storskala solcelleanlæg, flydende solcelleanlæg i offshore-området på det maritime økosystem og andre vedvarende energiinstallationer i Verdensarv Vadehavet: Påvirkning af stedets primære værdier, specielt fugletræk.

C. Mulighed for alternative teknologier til at transportere energi fra offshore vindmølleparker til fastlandet eller til steder med energiforbrug, specielt brintteknologi, inklusive analyse af potentielle påvirkninger på det maritime økosystem og fugletrækkene.

D. Risikoanalyse af CO₂-fangst, fremtidig lagrings- og transportteknologi.

3 TWSC skal **evaluere mulige effekter af nye former for energiproduktion under anvendelse af forsigtighedsprincippet.**

4 TWSC skal gennem de trilaterale grupper, som er ansvarlige for energi og forskning, og i samarbejde med relevante grupper og eksperter, **formulere relevante forskningsspørgsmål, for at undersøge (potentielle) konsekvenser af nye typer af energiproduktion, -opbevaring og -transport**, mens der tages højde for naturbeskyttelsesforvaltningen og kumulative påvirkninger (og når muligt, udvikle trilaterale forskningsprojekter).

5.5 Hovedpunkt kystbeskyttelse mod erosion og oversvømmelse

Formål

Fremme brugen af naturbaserede foranstaltninger og vedligeholdelsespraksis i en samarbejdstilgang med de kompetente myndigheder, som er baseret på Klimatilpasningsstrategien, der sigter mod naturlig modstandsdygtighed over for konsekvenserne af klimaændringer, og som består af syv grundlæggende elementer: Naturlig dynamik, indbyrdes forbindelser, integration, fleksibilitet, langsigtet tilgang, stedsspecifikke tilgange og deltagelse. Derudover lægge vægt på at styrke kysthabitaters potentiale som strandenge og marsken til at bidrage til kystbeskyttelse, bevarelse af biodiversitet og kulstofbinding.

Primære risici

- Ændringer i de naturlige dynamiske processer og biodiversiteten i Vadehavets samarbejdsområde på grund af eksisterende foranstaltninger (f.eks. statisk kyst på grund af bl.a. diger, tab af tidevandsområder og ændringer i aflejringer og saltforsyning og erosion pga. anlægning af høfder, og udvinding af sand og ler, tab af tilstrømning pga. eksisterende strukturer og deres vedligeholdelse).
- Forøgelse i antallet af og størrelsen på foranstaltninger til kystbeskyttelse mod erosion og oversvømmelse for at tilpasse til havstigning, som kan forårsage tab af habitat og arter.
- Havstigninger kan forårsage problemer med dræning inde i landet, bl.a. bliver tidevandsporte omdannet til pumpestationer, der hindrer forbindelsen mellem Vadehavet og fastlandet.

At hjælpe miljøet

- Den eksisterende, trilaterale klimatilpasningsstrategi (CCAS) med syv grundlæggende elementer, der har til formål at forbedre Vadehavsregionens modstandsdygtighed over for klimaforandringer til fordel for naturbeskyttelsen og indbyggernes og de besøgendes sikkerhed (Bilag 4, Tønder-deklarationen 2014).
- Den eksisterende permanente ekspertgruppe, der er med til at understøtte implementeringen af CCAS og opdaterer prioriteringen, understøtter initiativer for videndeling, studier, der vurderer konsekvenserne af klimaforandringer såvel som tilpasningsforanstaltninger.
- Site managers eksisterende kendskab og erfaringer kombineret med det eksisterende, gode samarbejde med instanser, der arbejder med kystbeskyttelse mod erosion og oversvømmelse.

Aktiviteter

- 1 Site managers skal **styrke og opretholde kommunikationen og samarbejdet** med de instanser og myndigheder, der er ansvarlige for kystbeskyttelse mod erosion og oversvømmelse for at:
  - A. Bruge de muligheder, der er, for at introducere, naturbaserede og no-regret-foranstaltninger som en prioritet, hvor disse er egnede og mulige, især når ændringer af eller nye strukturer til beskyttelse mod erosion og oversvømmelse, er planlagt (se Boks 3. Definitioner).
  - B. Hvor det er relevant, overveje Verdensarv Vadehavets verdensarvsområdets OUV i anvendelse af miljømæssige miljøkonsekvensvurderinger, strategiske konsekvensvurderinger og forordninger.
  - C. Tilskynde til samarbejde mellem site managers og instanserne og myndighederne, der er ansvarlige for kystbeskyttelse mod erosion og oversvømmelse i pilotprojekter.
  - D. Fremme samfundsdebatten og motivationen til tilpasning af de uundgåelige havstigninger på en natur- og klimavenlig måde.
- 2 TWSC skal stimulere og facilitere regelmæssig **trilateral udveksling** blandt site managers for at:
  - A. Fortsætte med at styrke og dele bedste praksis, erfaringer og viden om særlige emner af interesse (f.eks. naturbaserede kystbeskyttelsesløsninger mod erosion og oversvømmelse (no-regret-foranstaltninger), eksempler på velfungerende praksis til sammenhængende og kompenserende foranstaltninger, omplacering af (sommer-) diger, genopretning af naturlig dynamik i klitter (f.eks. oversvømmelse).
  - B. Formulere relevante forskningsspørgsmål for at undersøge potentialerne i naturbaserede løsninger samt tilpasnings- og kompensationsforanstaltninger, for at genoprette naturlig dynamik og, når det er muligt, udvikle trilaterale forskningsprojekter. De kommende (pilot) projekter om implementering af naturbaserede løsninger til kystbeskyttelse i Vadehavet bør bruges til at kvantificere miljømæssige og samfundsøkonomiske konsekvenser og til at kunne overføre disse til et større sammenhængende område.
  - C. Fortsætte med at støtte og stimulere, hvor nødvendigt, de myndigheder og instanser,

der er ansvarlige for kystbeskyttelse mod erosion og oversvømmelse, for at implementere mere miljøvenlige løsninger, der kan bidrage til sikringen af OUV.

- 3 TWSC skal gennem site managers og, hvor de ikke er del af det, de ansvarlige naturbeskyttelsesmyndigheder, **fortsat fremme kendskabet** til Verdensarv Vadehavets naturlige geologiske dynamiske processer (sediment-dynamikker), naturlige faktorerers rolle i kystbeskyttelsen (øer, klitter, saltmarsk), betydningen af vandets forbindelse mellem flod og marsk, for fisk og miljømæssige processer, tidevandsprocessers rolle for nogle kyst habitater,

blandt myndigheder og instanser ansvarlige for planlægning, opbygning og vedligeholdelse af foranstaltninger til kystbeskyttelse mod erosion og oversvømmelse. Dette skal ledsages af:

- A. Oplysninger til den bredere befolkning gennem besøgs- og informationscentre, og den Internationale vadehavsskoles (IWSS) arbejde.
- B. Et formidlings program rettet mod kystsamfundene, de der forvalter områder med risiko for oversvømmelser frem til 2100 og andre relevante aktører i et fælles samarbejde med de kompetente myndigheder og baseret på CCAS.

Boks 3. Definitioner

No-regret-foranstaltninger

Foranstaltninger, der er selvstændigt gavnlige, uanset hvilken hændelse eller scenarie, der faktisk sker. I tilfælde med betydelig usikkerhed såsom klimaforandringer og påvirkning i forhold til retning, timing og størrelsesorden (f.eks. sandsynlig prognose for havstigning varierer fra 0,2 til 1,4 m) giver no-regret-foranstaltninger en vis fleksibilitet til at vedtage politik og forvaltning som svar på ny viden om aktuelle og projekterede forandringer i årsager og påvirkninger. No-regret bør også anvendes, når det kommer til naturlige værdier og Vadehavets integritet (CCAS, 2014).

Naturbaserede løsninger

Naturbaserede løsninger til at beskytte, bevare, genoprette, bæredygtigt bruge og forvalte naturlige eller modificerede terrestriske, ferskvands-, kyst- og marine økosystemer, som adresserer sociale, økonomiske og miljømæssige udfordringer effektivt og adaptivt, samtidig med at de bidrager til menneskers velvære, leverer økosystemtjenester og giver fordele i form af robusthed og biodiversitet. (Resolution fra De Forenede Nationers Miljøforsamlings femte møde (UNEA-5), marts 2022).

AFSNIT 6

KOMPLEMENTÆRE AKTIVITETER, DER SKAL UNDERSTØTTE FORVALTNINGEN

6.1 Videnskab og forskning

Det mere end fire årtiers lange Trilaterale Vadehavssamarbejde (TWSC) er baseret på videnskab og forskning. For at kunne vurdere status for implementeringen af målene for Vadehavsplanen 2010, er pålidelige videnskabelige beviser afgørende. Det trilaterale overvågningsprogram (TMAP), der også understøtter kriteriet for optagelsen på UNESCO's

Verdensarvsliste, giver den nødvendige information herom. Ved regelmæssigt at publicere Kvalitetsstatusrapporter for Vadehavet (QSR), hvori mere end 100 forskere (QSR 2017) fra de tre Vadehavslande er involveret, beskrives udviklingen af Vadehavets økosystem og tendensanalyser rapporteres (flere detaljer i Afsnit 6.2. Overvågning og vurdering).

Ved invitation fra TWSC blev det videnskabelige fællesskab fra Nederlandene, Tyskland og Danmark inviteret til at udvikle en Trilateral forskningsagenda (Trilateral Research Agenda). Denne Trilaterale forskningsagenda giver et overordnet, sammenhængende og integreret overblik over den nødvendige trilaterale forskning i Vadehavsregionen. Den fokuserer på tre udfordringer, der drejer sig om interaktionen mellem mennesker og natur, håndteringen af klimaforandringer og havstigning og arbejdet for en bæredygtig kystregion. Konkrete forskningsemner, som er relevante for forvaltningen af Vadehavsregionen beskrives i tematiske afsnit, der berører 1) klima, vand, aflejringer og "under overfladen", 2) økologi, biodiversitet og spatiale processer, 3) kulturarv, identitet og historisk forankring og 4) økonomi, samfund og bæredygtig udvikling. Yderligere integrerede dele af den Trilaterale forskningsagenda er overvågning, organisering og finansiering og formidling, kommunikation og uddannelse. Den Trilaterale forskningsagenda¹⁵ blev budt velkommen på den seneste Trilaterale Ministerkonference (Leeuwarden 2018). For at styrke samarbejdet med det videnskabelige fællesskab, blev en Trilateral Programming Committee on Wadden Sea Research (TPC-WSR) oprettet for at etablere et fælles program medforskningsemner, der er relevante for Verdensarv Va-

dehavet, og som tager højde for den Trilaterale forskningsagenda. Medlemmerne af dette Udvalg kommer fra videnskaben og det politiske lag i de tre lande.

Udfordringer og fremtidsudsigt

TPC-WSR fungerer som omdrejningspunkt for at skabe videnskabeligt samarbejde og anvendt forskning i Verdensarv Vadehavet. En del af de opgaver, som er blevet tildelt TPC-WSR, inkluderer også undersøgelsen af finansieringsmuligheder.

Inkluderingen af anmodninger som hidrører forvaltning, som resultat af SIMP-processen, anbefales at blive medtaget i TPC-WSR-agendaen og/eller i det fælles Trilaterale program om forskningsemner, som er relevante for Verdensarv Vadehavet.

6.2 Overvågning og vurdering

Det primære tekniske formål med at monitorere økosystemet og menneskelige aktiviteter, er, at indsamle data, som er nødvendige for at foretage en videnskabelig analyse af økosystemets status og størrelsen og påvirkningerne af menneskelig anvendelse samt konsekvenserne for systemet. Denne videnskabelige vurdering er et vigtigt grundlag for formuleringen af politikker og bestemmelser. Videnskabelig

viden er en forudsætning for udviklingen af passende monitorering, for anvendelsen af analysekriterier og for formulering af politiske mål for beskyttelsen af økosystemet.

Det Trilaterale monitorerings- og vurderingsprogram (TMAP) dækker hele Området for Vadehavssamarbejdet og strækker sig over en bred vifte fra fysiologiske processer over populationsudviklinger til forandringer i landskabet og morfologi. TMAP blev implementeret ud fra en beslutning foretaget under den Trilaterale Ministerkonference i Stade i 1997, og er blevet yderligere udviklet til også at imødekomme behovet i forhold til forskellige nationale og internationale overvågningsforpligtelser; især dem om EU Habitater, Fugle, Vand og Havstrategidirektivet, og siden udpegningen også rapportering om Verdensarven.

På grund af yderligere udvikling af rapporteringen under disse direktiver har TWSC til hensigt at støtte tilpasningen af TMAP til nutidens forpligtelser (f.eks. klimaforandringer og deres betydning) og at garantere en fremtidssikret tilgang med de nødvendige synergier med eksisterende overvågningsprogrammer. Fokus er også på en øget synlighed og formidlingen af TMAP samt fordelene som godt grundlag for rapportering gennem de Tematiske kvalitetsstatusrapporter (QSR) (TMAP-strategi, 2014).

QSR's Tematiske rapporter skrives af videnskabsfolk i samråd med relevante TWSC-grupper og redigeres af et Editorial Board i samarbejde med CWSS. QSR's Tematiske rapporter opdateres i regelmæssige intervaller baseret på tilgængelige data, trilaterale arrangementer eller nye relevante emner. En QSR Synthesis vil kombinere fundene fra de Tematiske rapporter, og bliver udgivet før den Trilaterale Ministerkonference hvert fjerde år, for at give et komprimeret overblik over økosystemets status med relevant information til forvaltning og beslutningstagning.

Udfordringer og fremtidsudsigte

I de kommende år kan der komme nye krav til TMAP. Disse krav kan blive påvirket af, eller have indflydelse på, (nye) trilaterale politikker og planer (såsom SIMP). Dette kunne blandt andet være:

- Påvirkningerne af klimaforandringerne (se den Trilaterale klimatilpasningsstrategi, CCAS).
- Invasive, ikke hjemmehørende arter (se Trilateral Management og Handleplan for Ikke hjemmehørende/invasive, Arter (MAPAS)).
- Turisme (Strategi for bæredygtig turisme).

- Andre trilaterale strategier (såsom Vadehavets Træk-rute-initiativ) giver input til TMAP-parametrene.
- EU-direktiver: Habitatdirektivet (Habitattyper med ukendt status, især sublitortale), Havstrategidirektiv (relevante nøgleord for Vadehavet som havaffald og nye forurenende stoffer), Fuglebeskyttelsesdirektivet, Vandrammedirektivet og regulering af invasive, ikke hjemmehørende arter.

Med input fra relevante forsknings- og overvågningsprojekter, vil forslag til nye eller ændrede parametre og metoder blive afvejet og koordineret trilateralt. Disse skal overholde den størst mulige overensstemmelse med nationale overvågningsprogrammer, krav og ordninger, hvor de tre lande forholder sig til EU's og andres overvågningsforpligtelser.

6.3 Forvaltning af viden

TWSC er et fremragende, globalt eksempel på den viden og de erfaringer man har, når det kommer til politik, forvaltning, forskning og monitorering af omfattende økosystemer med store tidevandsflader og barrierer. Det har høj prioritet for TWSC at gøre denne viden tilgængelig for site managers og interessenter. Forvaltning af Vadehavet som et enkelt økosystem, delt af de tre lande,

kræver kendskab til hele systemet. Den store opgave med at indsamle og gøre denne viden tilgængelig begyndte med Vadehavets netværk for interesserede videnskabsfolk i 1960'erne. Dette resulterede i det første videnskabelige Vadehavssymposium i 1975, hvor videnskabsfolk krævede bedre beskyttelse af Vadehavet og en trilateralt koordineret indsats. I dag spiller de videnskabelige forskningskonferen-

cer, der foregår ca. hvert fjerde år, en vigtig rolle i TWSC, som skal fremme vidensudvekslingen mellem videnskabsfolk, site managers og interessenter, og ved at rådgive de Trilaterale Ministerkonferencer.

Siden etableringen i 1987 har CWSS udviklet sig til et trilateralt "forvaltningsnetværk for viden", der giver adgang til data, publikationer og rapporter, som er relevante for trilaterale

politikker, forvaltning, forskning og monitorering.

Den årlige Vadehavsdag, der behandler forvaltnings- og forskningsemner, understøtter udveksling mellem site managers og leverer den nyeste viden på tværs af de tre lande.

Trilaterale arbejdsgrupper på ekspert- og forvaltningsniveau mødes jævnligt for at samle, vurdere og give anbefalinger til

de tre regeringer. De forbinder lokale og nationale forvaltninger med trilaterale forvaltninger og politikker.

På internationalt niveau foregår en løbende videndeling og udveksling af erfaringer mellem site managers fra andre maritime Verdensarvssteder eller økosystemer med vadehav for at øge forståelsen for natur-systemer og forvaltningen af dem.

Udfordringer og fremtidsudsigt

Den primære udfordring i dag, er, hvordan genereringen og udvekslingen af viden kan organiseres trilateral og videregives til de næste generationer. Derudover præciseres, hvordan diverse målgrupper kan involveres aktivt på tværs af forskellige emner og ledelsesstrukturer.

Nye typer af samarbejder på tværs af sektorer (såsom "praksisfællesskaber", der er organiserede grupper af folk, som samarbejder regelmæssigt for at dele information, forbedre deres færdigheder, arbejde for at fremme viden om et specifikt emne for deres fælles interesse) kunne udvikles for at fremme den trilaterale vidensdeling. Derudover kunne man overveje af en øget brug af forskellige, relevante teknologier (såsom vidensbaser, ekspertsystemer, informationsteknologisk samarbejde og dataudveksling) for at støtte effektive og positive erfaringer under udvekslingen og samarbejdet.

6.4 Uddannelse til bæredygtig udvikling og formidling

Gæsteinformation, miljøorienteret uddannelse og tilbud om naturoplevelser er blevet udviklet i hele Vadehavsregi-

onen i flere årtier og udbydes af forskellige organisationer og netværk (offentlige, private, NGO'er) med mere end 65 informationsfaciliteter (fra små informationspunkter til store besøgscentre).

Uddannelse, information, formidling og en øget bevidsthed om området er forpligtelser, der følger af Verdensarvskonventionen og optagelsen på Verdensarvslisten. For at beskytte og vedligeholde Vadehavets OUV skal den være kendt, forstået og respekteret. Derfor er forståelsen af Verdensarv Vadehavet essentiel for en bred accept af og støtte til den langvarige beskyttelse af Vadehavet.

The Wadden Sea Strategy on Education for Sustainable Development and World Heritage Interpretation¹⁶, blev vedtaget i 2018, og skaber en international ramme for naturmiljøuddannelse og formidling i hele Verdensarv Vadehavet-området. Den bygger på lokale, regionale og nationale koncepter og aktiviteter med et mål om at fremme Vadehavets OUV på en international og tværfaglig måde. Den adresserer også kompetencen og oplæringen på nationalt niveau for at give multiplikatorer og formidlere mulighed for at integrere den trilaterale og globale sammenhæng i deres daglige arbejde.

På det trilaterale niveau overvåger den trilaterale gruppe,

© Wasabi Film / NAKUWA

med ansvar for uddannelse, implementeringen af strategien med koordinering af fælles aktiviteter leveret af den Internationale Vadehavsskole¹⁷ (grundlagt af TWSC og de grønne NGO'er i 2003) i samarbejde med CWSS.

På nationalt niveau koordineres aktiviteterne af de respektive nationale site managers og interessenter i overensstemmelse med individuelle nationale strategier og koncepter.

Strategien forbinder og bidrager til implementeringen af andre vigtige strategier for Vadehavet, nemlig Strategien for bæredygtig turisme¹⁸. Den bidrager også til UNESCO's program for "World Heritage Education" og "Education for Sustainable Development".

Udfordringer og fremtidsudsigt

Aktivering af de mangfoldige formidlere i det tværgående samarbejde og styrkelsen af deres trilaterale og Verdensarvsperspektiverne, er en løbende proces, og er en integreret del af uddannelse og information.

Tilvejebringelsen af ressourcer til trilateral information, uddannelse og formidling vil forbedre kvaliteten af information og støtte en konsistent kommunikation om OUV på tværs af regioner. Besøgscentre, besøgerinformationssystemer og uddannelsesressourcer såvel som guidede ture, skoleture og seminarer leveres på nationalt niveau og i netværk.

6.5 Kommunikation

Kommunikation er afgørende for at gøre Verdensarv Vadehavet kendt, forståeligt, respekteret og værdsat, og for at støtte beskyttelsen af Verdensarvsområdet og opretholde dets OUV. TWSC følger en fælles Kommunikationsstrategi, der inkluderer udnævnelsen som Verdensarv.

De primære målgrupper for kommunikationsaktiviteterne er politikere, naturbeskyttelsesorganer, nationalparker, videnskabsfolk, forskningsinstitutioner, de grønne NGO'er, partnere til nationalparker, den lokale befolkning og organisationer inden for turistmarketing. Udover TWSC er målgrupperne den bredere befolkning og medierne.

Strategien definerer fire forskellige tilgange, der skal bruges i forhold til de forskellige målgrupper afhængigt af deres behov: Videnskabelig, populærvidenskabeligt, den almene befolkning inklusive unge og børneorienteret. Strategien indeholder hovedbudskaber om Verdensarv Vadehavet såvel som andre temaer, der er relateret til TWSC. Hovedbudskaberne fungerer som forslag til partnere, interessenter og andre, når de kommunikerer om Verdensarv Vadehavet.

CWSS koordinerer de trilaterale kommunikationsaktiviteter blandt sine partnere, f.eks. publicering og opdatering af generelle oplysninger om Verdensarv Vadehavet (hjemmeside, folder, video osv.). På nationalt niveau implementeres kommunikationsstrategien af site managers og interessenter og integreres i de individuelle kommunikationsstrategier og koncepter.

Tilgangen til behandling af Verdensarv Vadehavet som et brand og udviklingen af en værktøjskasse til markedsføring er helt unik. The Wadden Sea World Heritage Brand Paper and Brand Activation Guide er værktøjerne, der understøtter denne tilgang og sigter efter at gå ud over den grafiske designvejledning, ved at skabe en stedfølelse for en fortsat styrkelse af ejerskab.

Kommunikationsstrategier såvel som alle værktøjer relateret til brandet (inklusive designmanualen) er tilgængelig for alle via hjemmesiden: www.waddensea-worldheritage.org. Interessenter kan også bruge Brandspace-plattformen¹⁹ til at hente oplysninger om Verdensarv Vadehavets brug af brand og logo. Platformen giver også adgang til markedsføringsmateriale (skrivelser, videoer, billeder), som kan anvendes i deres kommunikation om Verdensarv Vadehavet.

Udfordringer og fremtidsudsig

Kommunikation om Verdensarv og co-branding på nationale og trilaterale niveauer skal være konsistent. Kommunikation af TWSC's koncept og målsætninger til interne partnere og offentligheden kan være udfordrende. Verdensarv Vadehavets globale dimension og det fælles ejerskab for at beskytte dets OUV over for nutidige og fremtidige generationer er essensen i formidlernes kommunikation på trilateralt, nationalt, regionalt og lokalt niveau.

I fremtiden er målsætningen at skabe en tydelig profil af TWSC og kommunikationsprincipperne for Verdensarven og levere en let anvendelig TWSC-kommunikationsstrategi til interne partnere.

6.6 Samarbejder og partnerskaber

Lokal og regional støtte har været afgørende for beskyttelsen af Vadehavet siden begyndelsen for mere end 100 år siden, uanset om det er enkeltpersoner, NGO'er eller virksomheder. Involveringen af civilsamfundet på alle niveauer er fortsat en stor styrke for beskyttelsen og den bæredygtige udvikling af Vadehavsregionen. Flere sted-specifikke partnerskabsinitiativer på lokalt og regionalt niveau, med inddragelse af lokale virksomheder og fællesskaber, tilbyder produkter af høj kvalitet og services fra

regionen, og ved at arbejde på en miljøvenlig måde. Lokale partnere støtter beskyttelsen og hjælper med at øge kendskabet til naturbevarelse og bæredygtig udvikling blandt gæster og lokale.

Optagelsen af Vadehavet på Verdensarvslisten tilbød et yderligere trin og en unik mulighed for at samle og styrke eksisterende kompetencer og erfaringer under én paraply, for at sikre beskyttelsen og bevarelsen af Vadehavet, mens den bæredygtige regionale udvikling fortsat støttes inden for hele Vadehavsregionen.

Med dette til fælles blev det Trilaterale partnerskab med støtte fra UNESCO Verdensarv Vadehavet oprettet i 2019, baseret på de ovenfor nævnte eksisterende og dokumenterede strukturer og netværk med en lang historie af bedrifter og bidrag. De strategiske partnere, inklusive Vadehavsforum, Vadehavsteamet af miljøorienterede NGO'er, den trilaterale gruppe med ansvar for bæredygtig turisme, det trilaterale videnskabelige fællesskab og formanden for Vadehavsbestyrelsen, der repræsenterer TWSC, har været de første til at underskrive Forståelsespapiret og derved fast-

sætte en fælles forpligtelse til at forbedre Verdensarv Vadehavet.

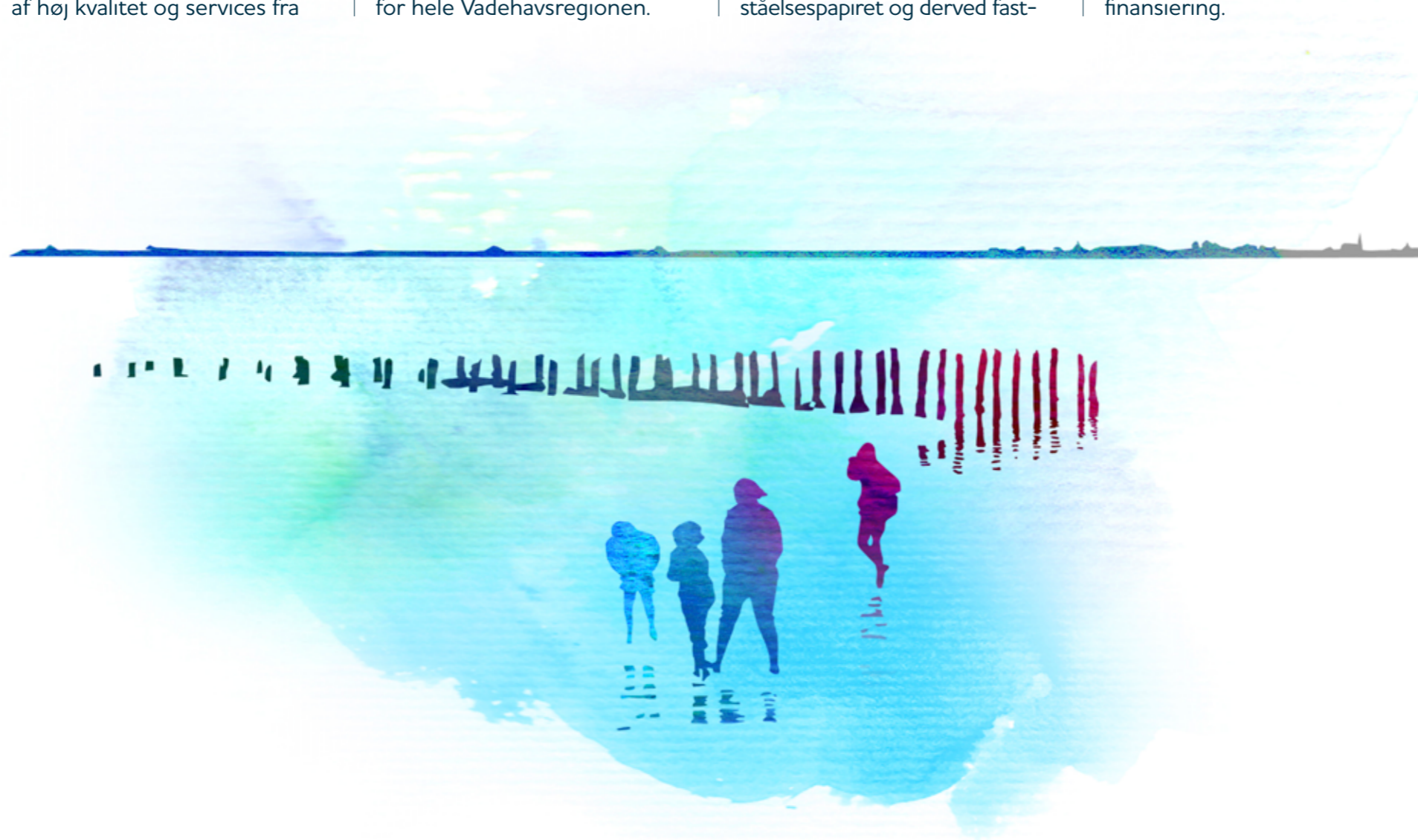
Forvaltningen og organisationen af det Trilaterale partnerskab støttes af Den trilaterale partnerskabs-hub. Partnerskabsnetværket faciliterer de strategiske partners samarbejde i effektive og tillidsfulde forhold, mens det deler information, viden og erfaring. Formålet med Partnerskabsnetværket er at opstarte og hjælpe med planlægning af specifikke trilaterale projekter, fælles handlinger og at hjælpe i forhold til ansøgninger om finansiering.

Udfordringer og fremtidsudsig

Partnerskabsnetværket har til formål at udvide engagementer i forhold til Verdensarv Vadehavet ud over regeringssektoren og låse op for potentialer og ressourcer, der kan være med til at indfri målene, og påtænkte aktiviteter i det Trilaterale partnerskab, som beskrevet i Forståelsespapiret. Det vil bygge og øge vejene til samarbejde hen imod realiseringen af (det Trilaterale partnerskabs) vision og derved hjælpe med at udvide netværket af strategiske partnere på linje med TWSCs beslutninger og de strategiske partners afbalancerede intentioner, mens der tages hensyn til den vigtige rolle for civilsamfundet.

Alle disse former for samarbejde inden for TWSC og med erhvervslivet på området for Verdensarvens brand, markedsføring og sponser, er, og vil være på linje med de såkaldte "fem C'er", der anerkendes af Verdensarvkomiteen: Credibility (troværdighed), Conservation (bevarelse), Capacity Building (kapacitetsopbygning), Communication (kommunikation) and Community (fællesskab).

AFSNIT 7

GLOBALE DIMENSIONER

7.1 Globale sammenkoblinger

Vadehavets globale betydning er ikke kun tydelig i dets status som Verdensarv, men også ud fra det faktum, at det er stærkt forbundet med andre verdensarvssteder. I OUV-erklæringen nævnes det udtrykkeligt, at Vadehavets økosystem oprettholder bestande af dyreliv ud over dets grænser, og at biodiversiteten på global skala er afhængig af Vadehavet.

Forvaltningen af Vadehavet står over for mange af de samme udfordringer som andre beskyttede områder i hele verden gør, såsom beskyttelse af trækfugle og fisk, håndtering af klimaforandringernes påvirkning på økosystemer eller reduktion af havaffald. Dette kræver tæt samarbejde med partnere ud over Vadehavet, da hændelser uden for Vadehavet (f.eks. i Arktis eller i Afrika) kan have konsekvenser for forvaltningen af Vadehavet (såsom det gør sig gældende med hensyn til beskyttelsen af fugle) og omvendt. Bevarelse af Verdensarv Vadehavets primære værdier er stærkt påvirket af den vellykkede forvaltning

af de forbundne steder. Dette understreger vigtigheden af at støtte beskyttelsen af andre steder langs trækruten.

Efter anmodningen fra Verdensarvkomiteen, i anledning af optagelsen i 2009, blev WSFI lanceret i 2012 for at støtte samarbejdet langs de

afrikansk-eurasiske trækruter. WSFI etablerede et netværk af partnere, der arbejder på vigtige steder langs hele den Østatlantiske trækrute, fra den arktiske region til den vestafrikanske kyst og videre, med Vadehavet som et vigtigt område, der bruges af forskellige bestande af vandfugle gennem sæsonerne.

Partnere i mere end 30 lande arbejder sammen for at beskytte og forvalte deres fælles fuglebestande ved at samarbejde om overvågning og opbygning af kapacitetsaktiviteter. I de kommende år ønsker WSFI en selvstændig forvaltning af fugle i de afrikanske partnerlande for at bekæmpe konsekvenserne af klimaforandringer og skabe en modstandsdygtig trækrute, og styrke det langvarige samarbejde med arktiske lande. Et vellykket samarbejde er blevet etableret med vestafrikanske lande, især med Verdensarvsstedet National Park Banc d'Arguin i Mauretania (Forståelsespapir 2014), men også med Bissagosøerne i Guinea-Bissau vedrørende beskyttelsen af tidevandsøkosystemer.

For fiskebestanden i Vadehavet er sammenkoblinger på regional skala også relevante. Mange estuarine- og marine fiskearter er afhængige af Vadehavet på et tidspunkt i deres livscyklus. Fiskenes trækruter (swimways) i Vadehavet er mindre kendte og undersøgte end fuglenes trækruter, men er af dokumenteret relevans for fiskevandringen mellem hav- og ferskvandshabitater. De tre lande arbejder på en visions- og handlingsplan for "trækruter for fisk" (Swimway Vision and Action Program) til implementering af Vadehavspanens mål for fisk 2010.

7.2 Partnerskabsnetværket

At sætte Vadehavet på den globale scene byder også på nye muligheder for partnerskabsnetværker, gensidig læring og udvikling af løsninger til bevarelse af Vadehavet i en verden, der hurtigt forandrer sig. Samarbejde med andre Verdensarvssteder hjælper også med at højne profilen af Vadehavet internationalt og inden for Verdensarvskonventionen.

Verdensarv Vadehavet bidrager med sin store viden med at støtte indsatsen for nomineringer af fremtidige Verdensarvssteder. En udveksling med landene i det Gule Hav har eksisteret i mange år, hvor der er økosystemer med tidevandsområder med vadehave af global betydning, som blandt andet er stoppesteder for trækfugle.

Det Trilaterale Vadehavssamarbejde (TWSC) samarbejder med Republikken Korea (Memorandum of Understanding 2009) vedrørende udveksling af forvaltningserfaringer og tilgange, monitorering, forskning, uddannelse og kommunikation. Gennem årene har dette samarbejde involveret i alt 2.100 personer fra begge steder. TWSC støttede også Republikken Korea i deres forberedelse af Nomineringsansøgningen om Verdensarv for de koreanske tidevandsområder. Verdensarvskomiteen besluttede på sit 44. møde i 2021 at tilføje

Figur 8.
Globus over den østatlantiske trækrute.

Getbol, det koreanske tidevandsområde til Verdensarvslisten under kriterium (x).

Videndeling vil blive hovedpunktet for samarbejdet med landene i det Gule Hav og har til formål at dele videnskabelig viden til forvaltning, styrkelse af kommunikationskapaciteten og uddannelse, og bidrage med mange værdifulde eksempler på praksis, som de kan anvende i deres område. I samarbejde mellem de globalt vigtige trækrutesteder, såsom den afrikansk-eurasiske trækrute

og østasiatisk-australasiatiske trækrute, kan en fælles udveksling og styrkelse af trækruteforvaltning og forskning i tidevandsøkystemer på verdensplan fremmes.

Forvaltningen af trækruter for fisk (Swimways) gennem og ud over Vadehavet er også af stigende betydning inden for det internationale samarbejde.

UNESCO's Verdensarvscenter, der fungerer som det globale sekretariat for Verdensarvs-konventionen, forvalter ikke

kun alle officielle processer for Konventionen, men driver også de tematiske programmer for at hjælpe staterne og Verdensarvsstederne med at implementere Konventionen. Siden optagelsen på Verdensarvslisten har Vadehavet været en aktiv bidragsyder til UNESCO's Verdensarvs havprogram. Dette er et netværk af site managers fra alle 50 Maritime Verdensarvssteder på tværs af 37 nationer. Udnyttelsen af denne store ekspertise i netværket hjælper med at fremskynde opnåelsen af

bæredygtige, beskyttede havområder. Ekspertise deles fra hele netværket gennem sted-til-sted-besøg, kommunikation og globale lederes konferencer hvert tredje år.

Vadehavet samarbejder også med UNESCO's Verdensarv og Program for bæredygtig turisme. Dette tematiske program understreger interessenters fælles ansvar for bevarelse af Den Enestående Universelle Værdis kultur- og naturarv og for bæredygtig udvikling gennem en hensigtsmæssig turistforvaltning.

Som anmodet af Verdensarvs-komiteen i 2009 blev en Strategi for bæredygtig turisme i Verdensarv Vadehavet vedtaget i Vadehavet i 2014. Gennem regelmæssig udveksling med Verdensarvscenteret og interessenter fra andre Verdensarvssteder drager Vadehavet nytte af netværkene, når det implementerer eller yderligere udvikler Strategien for bæredygtig turisme og handleplanen. Vadehavet er globalt anerkendt som et nyttigt eksempel på transnationalt samarbejde, sammenlægning af ressourcer og engagement med turistinteressenter for bevarelsen af OUV til gensidig gavn.

Engagement i internationalt samarbejde skaber muligheder for deling af viden om og erfaring med forvaltningen af Verdensarvssteder. Forvaltningsansvarlig, Grønne NGO'er og andre interessenter, som er

aktive i Verdensarv Vadehavet, har brugt disse muligheder til gensidig læring på områder såsom beskyttede områder, turisme, overvågning og uddannelse.

7.3 Bidrag til EU's biodiversitetsstrategi for 2030

Verdensarv Vadehavet, som udgør et af de største, beskyttede områder i Europa, bidrager til EU's biodiversitetsstrategi for 2030²⁰, og medvirker vigtigst af alt til at opbygge et sammenhængende Transeuropæiske naturnetværk. SIMP og det omfangsrige forvaltningssystem for Verdensarv Vadehavet, inklusive Vadehavsplanen 2010 som fælles forvaltningsplan, kan tjene som en model for effektiv forvaltning af beskyttede områder.

Derudover bidrager forvaltningen af Verdensarv Vadehavet til naturgenopretningsmålene for at "sikre, at mindst 30 % af EU's beskyttede arter og levesteder er i gunstig bevaringsstatus eller har positive tendenser inden 2030" og for at "genoprette marine økosystemer".

Verdensarv Vadehavet, understøttet af SIMP, bidrager også til EU's biodiversitetsstrategis transformerende forandringsmål, såsom "opbygning af en integreret og helhedsorienteret tilgang", "sikring af fuld og rettidig implementering af EU's naturdirektiver" og "forbedring af viden og forskning". Mål, såsom "takle invasive, ikke hjem-

mehørende arter", adresseres eksplicit i TWSC's egen strategiske tilgang. Det forventes, at Verdensarv Vadehavet også bidrager til "Post-2020 Global Biodiversity Framework".

EU-finansiering vil fortsat spille en vigtig rolle i at fremme og muliggøre trilaterale projekter.

7.4 Bidrag til de bæredygtige udviklingsmål for FN agenda 2030

TWSC bidrager aktivt til gennemførelsen af Agenda 2030 for bæredygtig udvikling med de globalt, anerkendte verdensmål for bæredygtig udvikling (SDG'er). Vadehavet leverer ikke kun et vigtigt bidrag til SDG 14 "Livet under vandet" og SDG 15 "Livet på land", men styrker også den naturlige modstandsdygtighed og tilpasningsevne til klimarelaterede påvirkninger (SDG 13). Derudover bidrager det trilaterale samarbejdes handlinger og planer til at beskytte og genoprette vandressourcer og vandrelaterede økosystemer til SDG 6, samt støtter områdets bæredygtige økonomi og giver et løft til den lokale kultur (SDG'er 8 og 12). Uddannelse i bæredygtig udvikling og den Internationale Vadehavsskole, der er tilgængelig på alle sprog inden for samarbejdet, henvender sig til SDG 4. SDG 17 "Partnerships for the Goals" bidrager til "Trilateral Partnership in support of the Wadden Sea World Heritage" (Figur 10).

Figur 9.
TWSC adresserer SDG'er
4, 6, 8, 12, 13, 14, 15 og 17.

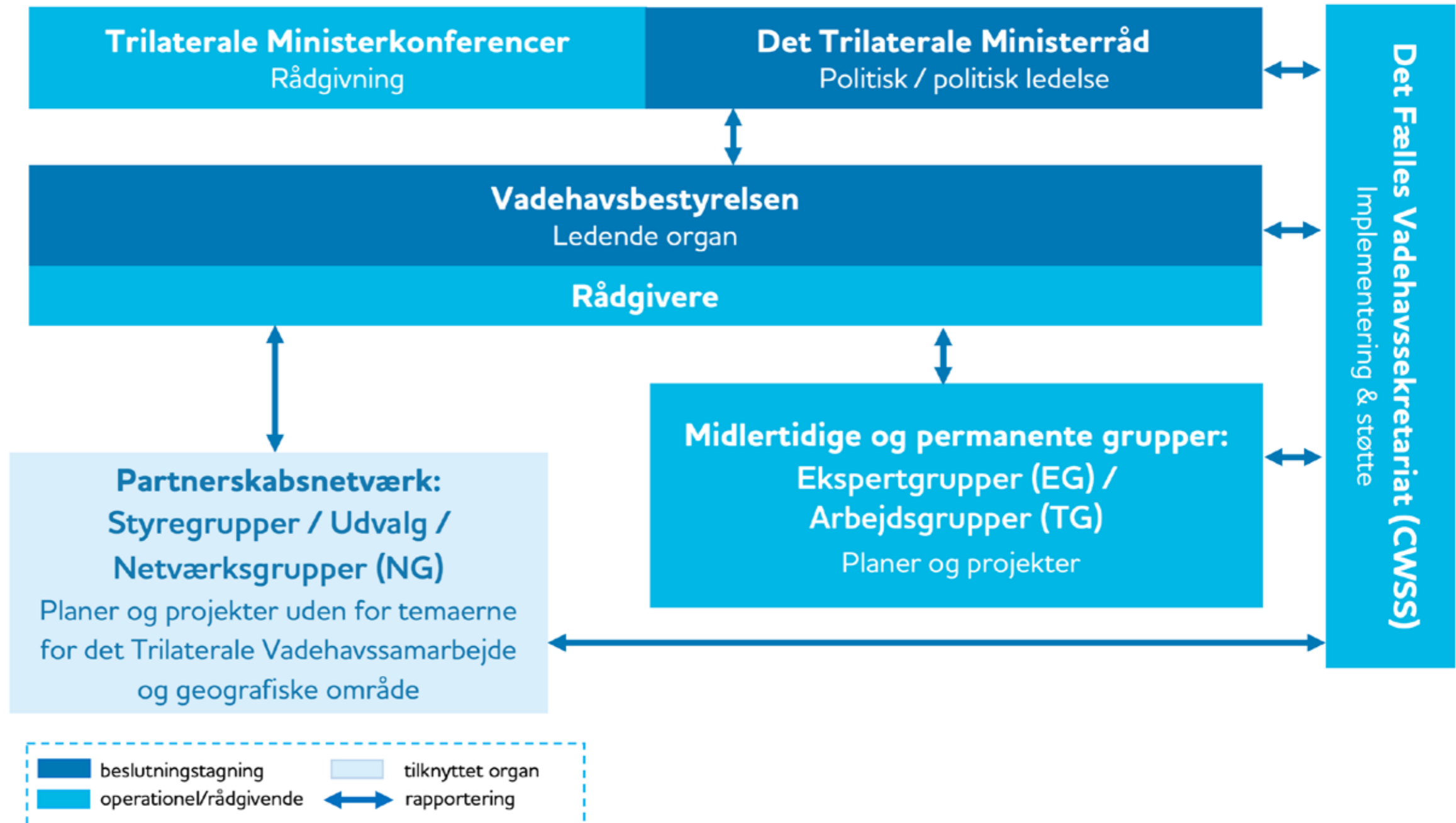
FN's Verdensmål adresseret af Verdensarv Vadehav

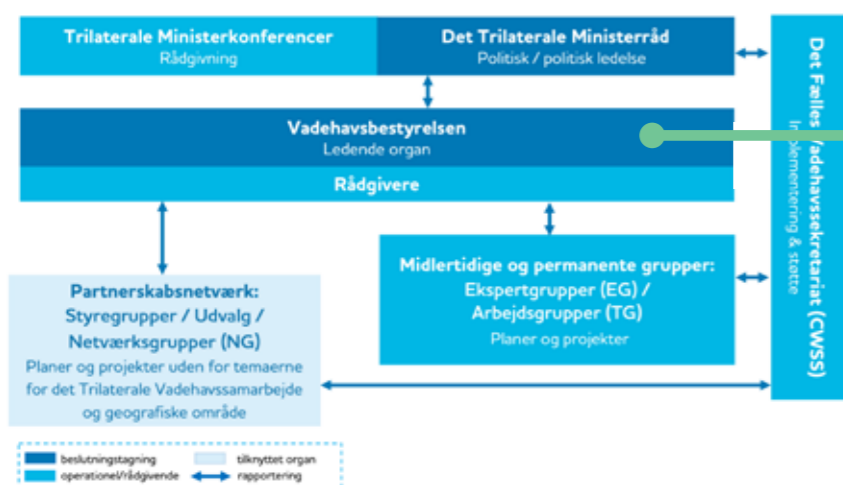

BILAG

Figur A.1.
Det Trilaterale Vadehavssamarbejdes organisatoriske struktur (TWSC).

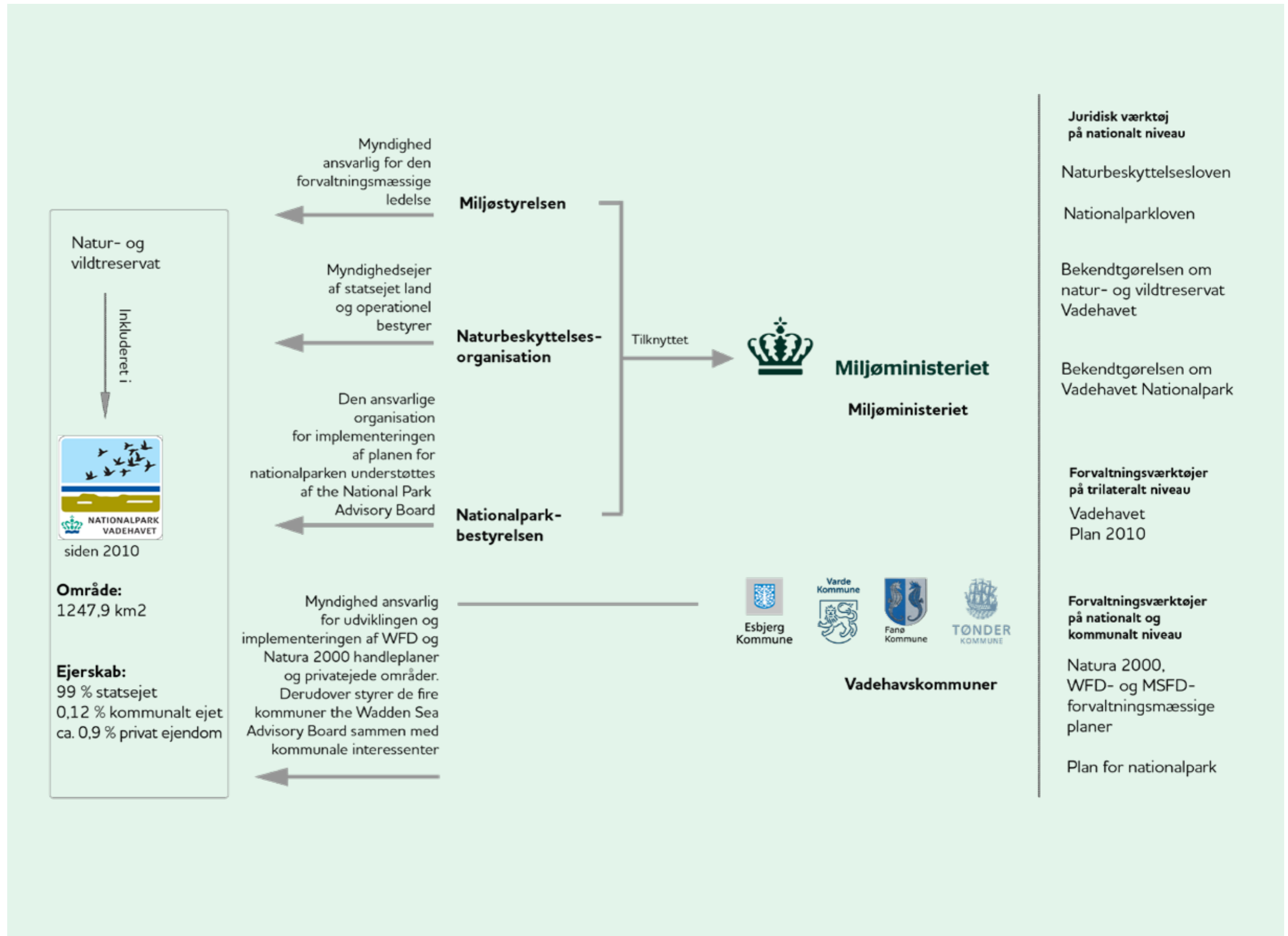

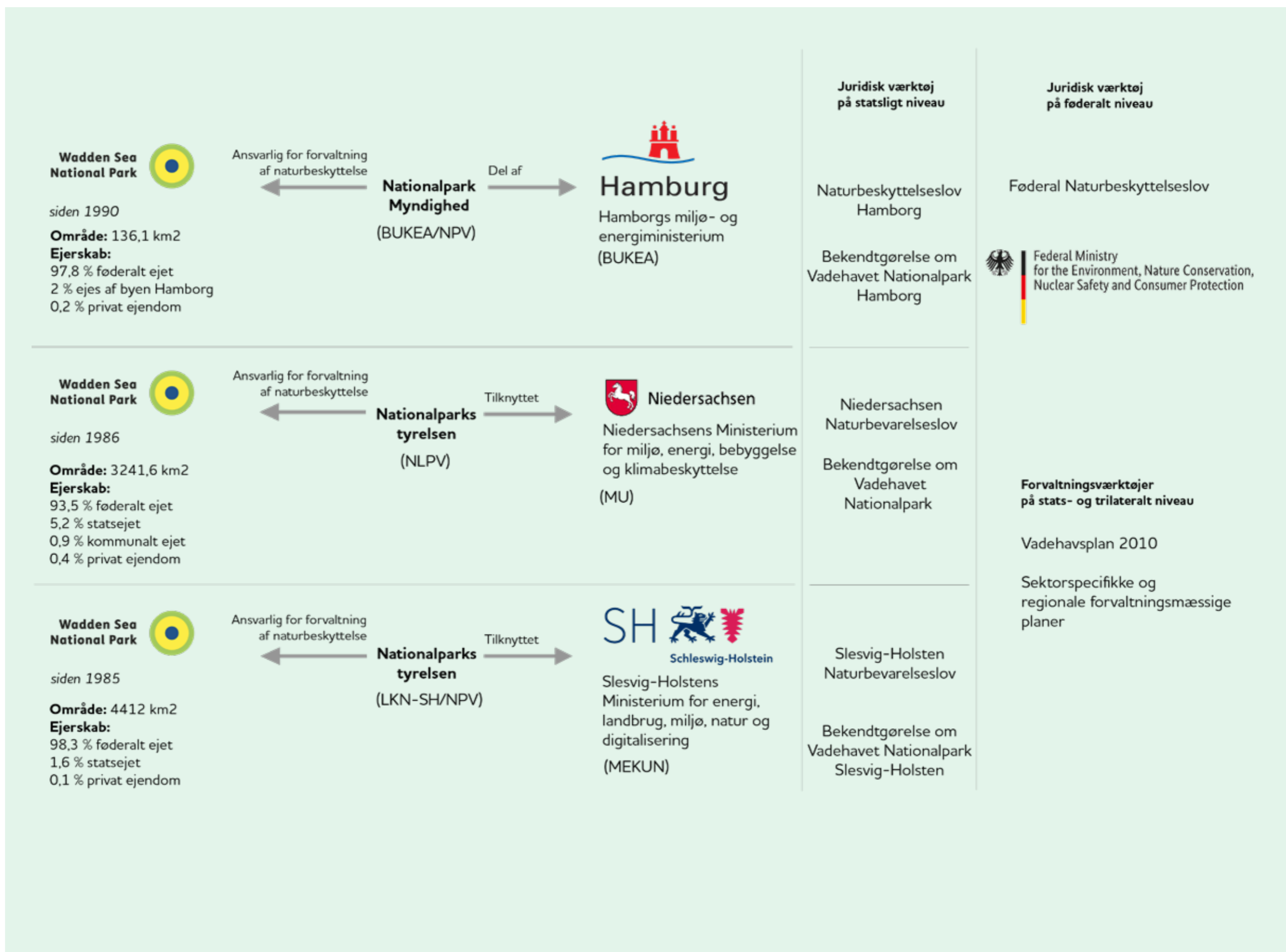

Figur A.2. Medlemmer, støttende organisationer og rådgivere til Vadehavsbestyrelsen. De støttende organisationer nært involveret i TWSC's opgave-, ekspert- og netværksgrupper og repræsentanter forbindelsen mellem politik og forvaltning.

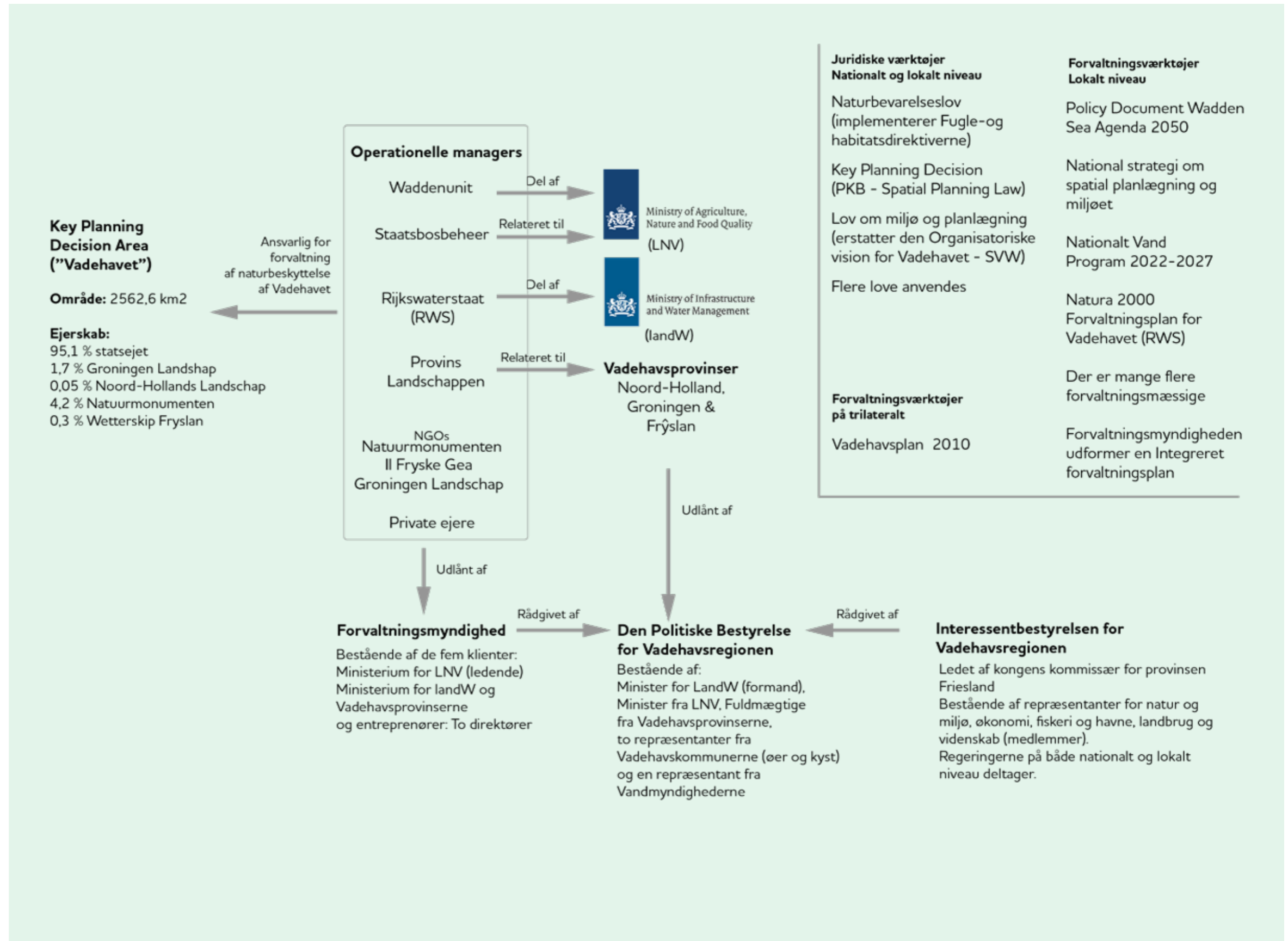
Figur A.3.
Den danske administration og det danske forvaltningssystem for naturbevarelsesforvaltning af Vadehavet. Se yderligere oplysninger i Afsnit 3.2 National administration og forvaltningssystemer.

Figur A.4.
 Det almene forvaltningssystem for Samarbejde om Vadehavsområdet/Naturbevarelsesområdet organiseres på Føderalt Statsniveau som opridset i den Føderale Naturbevarelseslov. De statslige nationalparkmyndigheder er de kompetente myndigheder for forvaltning og beskyttelse af hver nationalpark. Hver Nationalparkmyndighed er del af eller er tilknyttet den respektive Stats Miljøministerium. Steder uden for Nationalparkerne forvaltes også af lokale myndigheder. Forvaltning er i stort omfang understøttet af rådgivende bestyrelser og miljømæssige NGO'er og andre partnere fra civilsamfundet, inklusive et netværk af "Nationalparkens partnere".

Figur A.5.
 Vadehavets Forvaltningssystem i Nederlandene (etableret i 2020) består af den Forvaltningsmyndighed, der er ansvarlig for forvaltningen af natur, fisk og vand, den Politiske bestyrelse og Interessentbestyrelsen. Ministerierne for LNV og landW og Vadehavsprovinserne er ansvarlige for planlægning og implementering af forvaltningen på det operationelle niveau, i samarbejde med NGO'er, private ejere og natur-/forvaltningsorganisationer.

SLUTNOTER

- 1 whc.unesco.org/en/decisions/1946/
- 2 whc.unesco.org/en/decisions/1946/
- 3 www.waddensea-worldheritage.org/prowad
- 4 northsearegion.eu/prowad-link/
- 5 www.ostfriesland.travel/service/watten-agenda-nl and www.watten-agenda.de/
- 6 www.interreg5a.eu/blog/projekt/nakuwa/
- 7 northsearegion.eu/building-with-nature/
- 8 qsr.waddensea-worldheritage.org/
- 9 whc.unesco.org/en/periodicreporting/
- 10 www.waddensea-worldheritage.org/resources/2020-cvi-report
- 11 www.waddensea-worldheritage.org/resources/ecosystem-21-coastal-protection-and-sea-level-rise
- 12 www.waddensea-worldheritage.org/resources/ecosystem-28-coastal-protection-and-sea-level-rise
- 13 www.waddensea-worldheritage.org/CCAS
- 14 The Wadden Sea Tourism Radar was developed in the framework of the Interreg Vb PROWAD Link to identify, prevent and avert negative and unsustainable developments www.waddensea-worldheritage.org/resources/wadden-sea-tourism-radar
- 15 www.waddensea-worldheritage.org/resources/trilateral-research-agenda
- 16 www.waddensea-worldheritage.org/resources/education-strategy
- 17 www.iwss.org/
- 18 www.waddensea-worldheritage.org/resources/sustainable-tourism-wadden-sea-world-heritage-destination
- 19 waddensea.brandspace.online
- 20 eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020DC0380&from=EN

